

ОТЧУЖДЕНИЕТО

(Социологическо изследване, проведено от студентите от трети курс в програма “Антропология” в рамките на практикума по “Методология на емпиричното социологическо проучване” през учебната 2005-2006 година и под ръководството на доц. И. Евтимов и д-р В. Джамбазов)

ЦЕЛИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Първата цел на изследването беше да въведе студентите в темата за отчуждението и аномията, те да се запознаят с различните философски и социологически концепции и да могат да използват наученото като теоретична основа за едно емпирично проучване. Втората цел беше студентите да потърсят начини за операционализация на концепциите като се опрат на опита на вече проведени изследвания за отчуждението и аномията.

Като примери бяха използвани българското изследване за аномията под заглавие “България в кръговете на аномията”, което е част от международен проект за изучаване на феномените на аномия в различни страни като Китай, Австралия, ЮАР, Малайзия и други и с главен инициатор и координатор Швейцарската академия по проблемите на развитието с ръководител проф. П. Атесландер. Б. Изследването е осъществено от изследователски екип като аналитичната част е дело на Т. Тдоров, М. Бажаков, Ж. Владимирова, а емпиричното социологическо изследване е проведено от изследователи от АССА-М с научен ръководител М. Мирчев.

Това изследване се оказа изключително полезно, тъй като помогна на студентите да се запознаят с аномичните процеси в България и да разберат по-добре обществото, в което живеят. Като изследване, което обема почти всички аспекти на социалната аномия, то обаче се оказа твърде трудно, за да служи като методически модел за ограничените възможности на едно студентско проучване.

В това отношение много по-подходящо се оказа изследването от 1976 г. “За многомерността на отчуждението” (Multidimensionality of alienation) на колектив от американски социолози под ръководството на Артур Нийл и Соломон Ретинг. Те са използвали за концептуална основа теорията на Сийман за многомерността на отчуждението. Според тази теория отчуждението е сложно понятие, което е съставено от пет различни аспекта на отчужденост: безсилие, загуба на смисъл, загуба на норми (normlessness), изолация и самоотчуждение. Измерването на отчуждението в посоченото изследване се ограничава в търсене на субективните преживявания на хората по три от аспектите на отчуждението и не се разпростира върху търсенето на мнения и отношения за аномичната природа на социалните структури, нито търси обективни показатели за измерването на социалната аномия.

Методиката на изследването включва ограничено количество индикатори и поради това можеше да служи като методически модел на студентското проучване.

В същото изследване е използвана методика за търсене на корелация между различните аспекти на отчуждението и моделите на статусната ориентация. Ние също искахме да проверим влиянието на отчуждението и аномията върху избора на статус и това беше третата цел на студентското изследване.

ПАРАМЕТРИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Анкетираните бяха 210 души.

Поради липса на възможност за представително изследване, студентите в практиката анкетираха своите колеги, своите родители и родителите на своите родители. Така се получи извадка, обхващаща мненията на три поколения, но подсилена по отношение на студентите, които са 66.2% от всички анкетираните. Средното поколение – от 31 до 50 години са 25,3% и възрастното – над 51 до 60 и над 60 години са 8,6%.

Мъжете са 42,9% и жените са 52,6%.

ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ И ХИПОТЕЗА

1. Отчуждението като условие за развитието на субективността, рационалното мислене, познанието и обществото.

Отчуждението е една от централните категории на европейската философия, тъй като процесът на отчуждение е решаващ за възникване на познавателно отношение към действителността. Когато индивидът се осъзнае като действащ и познаващ субект, който противостои на реалността извън него, той всъщност се отчуждава от първичното единство с природата.

Отчуждението е условие и резултат от развитието на човешката цивилизация. Научната рационалност на западната култура е немислима без отчуждението на индивида. То му помага да се изгради като личност, да се противопостави на всичко съществуващо и да се втурне в радикално преустройство на природната среда, за да може тя да стане адекватна на неговите субективни претенции. Още в самото начало на процеса на отчуждение, развиващата се субективност е придружена от нарастващата агресивност към природните и социални обекти, които вече противостоят на субекта като предизвикателства, които трябва да бъдат овладени и подчинени на субективния интерес.

Тази борба срещу всичко, което стои извън съзнаващия и искащ субект, е насочена и против неговите естествени и чувствени качества, тъй като те влизат в противоречие с развитото се самосъзнание. От Платон насам, подтискането на нисшата сетивност се разглежда като условие за действието на разума, като условие за разгръщането на неговите мисловни и познавателни сили. Така човешкият разум се изгражда като “репресивен в самата си функция” (Маркузе)

Отчуждението и свързаното с него поляризиране на отношението “обект – субект” в този смисъл е в основата не само на модерното мислене, но и в основата на технологичното и промишлено развитие на човешкото общество.

Но заедно с противопоставящата, разчленяваща и класифицираща дейност на разума възниква и копнежа по примиряването на противоречията, за снемане на отчуждението и постигане на едно ново единство между субект и обект. Този копнеж се появява за първи път във философията на Аристотел, който завършва йерархията на битието с nous theos (божествен ум) Nous theos не е нито създател, нито спасител на вселената, а начин на битие, при което всяка потенциалност е станала актуалност и по този начин отчуждението окончателно е преодоляно.

Това виждане на Аристотел се разгръща в грандиозна философска система при Хегел като една диалектика на само-познаващия се дух, който след като е избродил спиралите на отчуждението достига до своето крайно състояние, в което всяко отчуждение е преодоляно. Един важен момент във “Феноменологията на духа” на Хегел е разбирането за противопоставянето на субекта на друг субект, тъй като “самосъзнанието може да постигне своето удовлетворение само в друго самосъзнание.”

Така най-важен момент в противопоставянето става не завоюване на обектите, а на другите субекти. Възниква негативна връзка с другия, борба за свобода или за поробване. Отчуждението се извява преди всичко като социален феномен. Хората развиват обществените структури като инструменти за постигане на свобода и принуда. Така отчуждението е и силата, която развива обществото. Но по този път се ражда едно общество, в което хората са отчуждени един от друг и от създаваната от тях социалната действителност, която става израз на негативизма и противопоставянето. Степента на отчуждение съответства на степента на несъотвествие между съществуване и същност; А човекът е истински само когато неговото съществуване съответства на неговата същност. Категорията действителност е „непосредственото единство на същност и съществуване.” (Хегел)

За Хегел истинската свобода не може да бъде постигната чрез антагонистичното отношение към другия, а в “покоя на прозрачното и спокойно познание и задоволяване на битието”, в “прошката и примирението”. За Хегел крайната фаза на примирение е едно динамично единство между субект и обект, при което всяко ставане е свободно самоосъществяване. Духът се завръща в себе си като абсолютно познание и с това отчуждението окончателно е преодоляно.

Ако Хегел разглежда етапите на отчуждение и тяхното окончателно преодоляване като етапи на сазмопознание на духа, то следващите мислители (философи и социолози) се насочват към анализ на конкретните прояви на отчуждението в обществото.

Още в работите на Т. Хобс и Ж.Ж. Русо процесът на отчуждение се разглежда конкретно във връзка с политическата организация на обществото. Те анализират процесите на отчуждение, опирайки се на теорията за общественния договор.

Възникналата в резултат на общественния договор държава отнема правата на личността и по този начин се стига до тяхното обезличаване. Човек е отчуждил правата си в държавата и е загубил своята индивидуалност.

Фойрбах първи прилага хегеловия анализ на отчуждението към съвременното му общество. Той обяснява религията като резултат на отчуждаване на същностните сили на човека и обективизирането им в представите за бога.

В основата на възгледите на Маркс също стои идеята за отчуждението. Той съсредоточава вниманието си към отчуждението в труда. Критикувайки Хегел той пише: "Величието на хегеловата феноменология и на нейният краен резултат е в диалектиката на отрицанието като мотив и като продуктивен принцип. Хегел е схванал саморазвитието на човечеството като обективизация и деобективизация, като отчуждение и преодоляване на отчуждението. С други думи той е схванал същността на труда и на човека, който става истински в резултат от своя труд." (Маркс)

В творческия труд Маркс вижда постоянното възпроизводство на онова единство на отчуждение и синтез, което философите преди него са търсили едва като край на историческия и световен процес. В труда човекът обективира своите същностни сили в предметите, които създава. Той отчуждава своите сили и способности в произведените предмети и узнава собствените си възможности, разбира какво представлява самия той. В постоянния производствен процес човек не само умножава и усложнява предметната среда, той развива самия себе си.

Според Маркс отчуждението се появява в периода на разложение на родовото общество и превръщането му в класово. Отчуждението е социално явление и е неизбежно в антагонистичните обществено-икономически формации, произтичащо от спецификата на разделението на труда в класовото общество. При капитализма настъпва най-дълбоката степен на отчуждение. Характерът на капиталистическото производство е такъв, че стоките произведени от работника стават чужди за него предмети. Колкото повече труд влагат работниците, толкова по-могъщ става чуждият за тях предметен свят, светът на капитала, а вътрешният свят на пролетариите все повече обеднява. При това трудът се явява като нещо външно за човека, който не принадлежи на същността му. При такъв труд, според Маркс, работещият не утвърждава себе си, а се отрича, чувства се нещастен и не е в състояние да развие свободно своята духовна и физическа енергия и в действителност разрушава своите духовни сили.

Продуктите на човешкия труд се отчуждават от създателите си и в процеса на размяната се превръщат в стоки. Процесът на производство и потребление е разкъсан. Трудът престава да бъде творчески, губи смисъл, превръща се в труд за прехрана, а предметите на труда са единствено обект на потребление. Възниква стоковия фетишизъм, който е форма на абсолютизация на процеса на потреблението.

Промишленото капиталистическо производство довежда до най-високата степен на отчуждение на работника от продуктите на неговия труд. Но капиталистическата система създава и предпоставките за преодоляване на отчуждението. Тъй като основното противоречие вече е между обществения характер на промишления труд и частното владение, както на средствата за труд, така и на резултатите от труда, то едно обобществяване на собствеността ще премахне отчуждението.

С премахването на частната собственост чрез социалистическата революция ще бъде преодоляно и отчуждението като основна причина за човешкото страдание.

В тази връзка заслужава да се отбележи критиката на Вебер, който посочва, че отчуждението е резултат не толкова от вида собственост, колкото от исторически развиващата се рационализация на труда, изискваща и съответните рационално-формални способности за неговото управление. В модерното общество традиционните форми за общуване, контрол и управление в обществото се заменят от формални и рационални правила, което води до нарастване на бюрокрацията и до още по-голямо отчуждение. Той предсказва, че при социализма одържавяването на собствеността и централизираното управление ще доведе до небивало бюрократизиране на живота, а това ще поразда и нарастване на отчуждението, което от своя страна ще води до още по-силно обезличаване на човека и до загуба на индивидуалната свобода.

Теорията на Вебер за рационализацията получава по-нататъшно развитие в работите на авторите от франкфуртската школа. Най-общо бихме могли да кажем, че представителите на Франкфуртската школа съсредоточват вниманието си върху отчуждението като резултат от развитието на инструменталната рационалност. Под инструментална рационалност се разбира търсенето на най-добри способности за постигане на дадена цел без да се мисли за хуманитарните последствия от реализирането на целта. Хабермас дава пример с нацистките лагери на смъртта. Те са били рационално организирани, но не са били разумни, тъй като са били антихуманни.

Инструменталната рационализация се разглежда като идеология на господството на човека над природата и над човека. Пътят за преодоляване на отчуждението представителите на франкфуртската школа виждат в развитието на критическото мислене и разобличаването на различните форми на лъжливо съзнание.

Силно влияние върху концепциите за отчуждението, развивани в субективистките и антисциентистки направления във философията и социологията, оказват и работите на Г. Зимел.

Първоначално Зимел свързва отчуждението с интелектуализацията на обществения живот. Индивидът се отчуждава от властващите над него социални и културни структури и изпада в социална “едномерност”. Но отчуждението има и своите положителни страни. То, дистанцирайки индивида от социалните и културни императиви, му помага да осъзнае своята свобода и своята отговорност пред обществото. Възгледите на Зимел за свободата намират развитие в екзистенциализма, особено в трудовете на Ж.П. Сартр. За Сартр свободата е неотчуждаема от човека, но човек не желае да осъзнае своята свобода, той се страхува от нея и остава в плен на “безликата инертност на социалното битие”, както и на изискванията, налагани му от отношенията с другите. Така той се отчуждава от своята същност и отказва да осъзнае, че е “обречен на свобода”

Близък до възгледите на Сартр е и другият голям представител на екзистенциализма – М. Хайдегер. За него отчуждението е свързано със социалните роли, които човек приема да изпълнява. Изпълнението на нормите изисква подчинение на ролевите норми и език, което довежда до обезличеното съществуване на човека в света на всекидневието.

В по-късните си работи Зимел се приближава до възгледите на О. Шпенглер за когото отчуждението е следствие на прехода от култура към цивилизация. Цивилизацията се характеризира с господството на бездушния интелект и с подмяната на междуличностното общуване с безлични форми на социални връзки, унищожавачи творческото начало в личността.

Зимел започва да разглежда отчуждението като израз на вечното противоречие между творческите аспекти на живота и застиналите, обективирани форми на културата. В невъзможността да бъде преодоляно това противоречие се крие и трагедията на творчеството.

Едзистенциалистката критика насочва вниманието си върху ролята на неопозитивистката философия и наука, за задълбочаването на отчуждението в съвременния свят. Човек подменя субективното преживяване на собствения му живот с изискванията на един обективен и съществуващ в обективно време свят, такъв какъвто му го представя неопозитивизма и неизбежно се чувства отчужден от света..

К. Ясперс, който следва същата критична нагласа към неопозитивизма не разглежда отчуждението като пряк резултат от научната методология. Науката технологизира предметното битие на човека, което започва да си развива по обективните закони на технологията без да се съобразява със същността на човешката природа. Така за повечето хора технологията става непосредствената причина за отчуждение, което той нарича “техническо отчуждение”..

Проблемът за отчуждението е застъпен и в неофройдистки ориентираната философия. Г. Маркузе в опита си да синтезира разбиранията на Маркс и Фройд за отчуждението вижда възможността то да бъде преодоляно чрез революционното преобразуване на обществото в една “нерепресивна цивилизация”, в която както трудът, така и междуличностните и сексуални отношения ще бъдат освободени от репресивния си характер.

Х. Аренд, тръгвайки от едно разбиране за отчуждението, което е близко до разбиранията на Маркс, стига до противоположни изводи. Причината за отчуждението наистина е в експроприацията на собствеността на работниците. Значителна част от хората в съвременното общество се оказват лишени от частна собственост, която ги лишава от частен живот и успешна социализация. Но изхода не е в обобществяването на собствеността тъй като това ще направи държавата регулатор на жизнените процеси, регулирани преди от отделните хора. Засилването на държавното регулиране и фактическото ликвидиране на частната сфера ще доведе до още по-голямо отчуждение на индивида от обществения живот.

2. Теории за аномията

Ако понятието “отчуждение” се използва предимно в работите на философите, то в социологията под влиянието на Е. Дюркейм се налага едно друго понятие – “аномия”. Дюркейм създава сериозно объркване с въвеждането на понятието „аномия”, което в някои отношения може да се разглежда като една от характерните черти на отчуждението, а в други отношения като противоположно на отчуждението. Понятието идва от гръцкото „аномос” и означава “незаконен”, “извън нормата”, “неуправляем”. Среца се в работите на Платон и Еврипид и в трудовете на френския философ от XVI век, Жан Мари Гио, но в съвременната философия и социология то е въведено и популяризирано от Дюркейм. Понятието характеризира взаимоотношението на човека с обществото. Човекът е обществено същество и неговото поведение е в пряка зависимост от сплотеността и здравината на обществото. В сплотеното общество повечето хора следват общоприетите норми без да ги подлагат на съмнение. Но когато обществото е в криза социалните правила губят силата си и хората изпадат в аномия..

Аномията е такова състояние на обществото, при което съществуващите дотогава правила и норми се обезсмислят. Аномията характеризира обществата в преход, какъвто е например, преходът от традиционно към модерно общество. Предишната традиционна култура се заменя с нова, която още не се е оформила напълно. Хората се оказват раздвоени между нормите на старата и нова култура и не знаят кои норми да следват. Аномия възниква и в периоди на икономически кризи, при които рязкото влошаване на живота обезсмисля предишните правила, от които хората са се ръководили. Но аномия може да възникне и при бързо развиващи се и проспериращи общества, когато икономическото благополучие прави излишни някои от предишните ценности, като например трудолюбието.

Аномията се преживява като загуба на ориентация в живота. Засилва се индивидуализма, тъй като хората престават да се съобразяват с груповите норми и не виждат смисъл в колективния живот. За разлика от бавно променящите се стабилни традиционни общества, модерното капиталистическо общество постоянно преживява периоди на бързи и неочаквани промени. Ето защо, според Дюркем “кризисът и състоянието на аномия в промишленото общество не е само постоянно явление, но може да се каже, то е нормално състояние на обществото”.

Авторите на изследването „България в кръговете на аномията” наблягат на факта, че обществото в състояние на аномия не е общество лишено от норми. „Като правило, аномията се отнася до периоди на ускорена обществена промяна, които се характеризират с ценностен и нормативен "вакуум". Разбира се, това не означава отсъствие на всякакви социални регулатори. Субнормативни системи съществуват, но проблемът е, че те са ограничени по значение, тъй като нито една от тях не се е наложила като общоприета.”

Както виждаме, аномията изразява отчуждението на индивида от обществото, в което живее, но аномията набляга на психологическите преживявания на индивида, на объркването и раздвоението, на загубата на ориентация, което го прави неспособен да реши с какво да се занимава, какво да желае и какви цели да преследва в живота. Докато отчуждението набляга на репресивността на обществената система, която по отношение на индивида носи обективен характер (тя е обективизираната и отчуждена от индивида човешка същност). Обществото лишава хората от тяхната същност и ги принуждава да действат против собствената си воля и желания. Така при аномията човек не знае какво да прави и какво да желае, а при отчуждението не може да прави каквото иска и не може да постигне това, което желае.

Обстоятелството, че съдържанията на двете понятия едновременно отчасти се препокриват, а отчасти са и противоположни, кара повечето изследователи да работят или с едното или с другото понятие като по правило социолозите предпочитат да говорят за аномия, оставяйки отчуждението в понятийния апарат на философията.

След Дюркем понятието аномия е развивано в две насоки. Първата търси да разкрие последствията от аномията върху социалния живот и свързва аномията с формите на отклоняващо се поведение. Най-известни в тази насока са концепциите на Мертон и Парсонс.

Според Мертон аномията възниква поради конфликт между целите и средствата в дадена култура. Така американската култура поставя пред индивида целта да постигне материален и финансов успех като измерител на неговия социален престиж, но същевременно културата одобрява само няколко средства за постигане на успех, обявявайки останалите за неморални и незаконни. Когато хората не са в състояние да достигнат своите цели с приетите от културата законни средства, те изпадат в аномия. Мертон класифицира поведенческите отговори на аномията.

Първият е конформизма, който приема, че обществените цели могат да се постигнат само с позволените от културата средства;

Вторият отговор е иновацията. При него се приема одобрената от културата обществена цел, но се търсят нови, неодобриени от културата средства за постигане ѝ, тъй като обикновено на „иноваторите“ не им са достъпни законните средства; Третият отговор е ритуализма, при който се приемат средствата, но се отхвърлят целите като непостижими. Така се стига до ритуално поведение, лишено от смисъл.

Четвъртият отговор е „оттеглянето“, при което хората, съзнават, че не могат да постигнат културните цели, но не са в състояние да използват и неодобриени средства. Те предпочитат да се оттеглят от обществения живот Наркоманията, алкохолизмът, отшелничеството или просто самоизолацията са най-често срещаните начини за напускане на обществото .

Последният отговор е „бунтът“, при който хората отхвърлят и културните цели и културните средства и се борят за промяна и за създаване на общество, в което ще има други цели и други средства.

Парсънс, приемайки тезата на Мертон за аномията като противоречие между културно одобрените цели и културно одобрените средства, предлага малко по-сложна класификация. Според него отклоняващото се поведение е реакция на несбъднати очаквания, която се изразява в два вида ориентации – приспособленска и отчуждена. От своя страна приспособленската ориентация може да бъде активна и води до иновации или пасивна и води до ритуализъм. Отчуждената ориентация също може да бъде активна и тогава поражда бунт или пасивна и тогава води до оттегляне от обществото. Следвайки разбирането на Дюркем, Парсонс въвежда и едно друго измерение на аномията, изразяващо отношението на индивида към колектива. В съответствие с ориентацията си индивидът може да се интегрира в колективи със същата ориентация и да не страда от загубата на груповата подкрепа, но може да избере и отчуждението от груповия живот.

Втората посока, в която се разработва темата за аномията е психологическа и в нея се набляга на преживяването на аномията. Главни представители на това направление са Роберт Маккайвър, Дейвид Ридман и Лео Строул. За да се разграничат от теоретиците, които наблягат на разглеждането на обективните характеристики на социалните структури, пораждащи аномия, те въвеждат два термина - “anomie”, с който се означава социалната аномия и «anomia» за индивидуалната или психологическата аномия. Характеристиките на социалните структури могат да не пораждат масово аномични състояния. Индивидуалната аномия може да съществува като особена реакция на някои индивиди към обществената действителност. В повечето случаи, обаче, множеството индивидуални аномии отразяват наличието на структурни изменения в обществото, водещи до аномия.

Маккайвър определя аномията като „състояние на съзнанието“, при което моралността на индивида зависи от чувството за социалната сплотеност на индивидите. „Аномията е разрушаването на чувството за принадлежност към обществото“. А от това следва и загубата на чувството за дълг, на чувството за принадлежност към семейни и родови традиции. За аномичният човек престават да съществуват каквито и да е било нравствени норми и той престава да се съобразява с ценностите на другите. Той е ръководен единствено от отрицанието на всичко, живее единствено в настоящето, без минало и без планове за бъдещето.

Маккайвър предлага своя класификация на причините за аномия. Тя възниква когато:

1. Животът е безцелен, поради отсъствие на ценности, което е резултат от конфликта между различните култури и техните системи от ценности;
2. Индивидът използва силите и възможностите си само за себе си, в резултат на загубата на морална ориентация при капиталистическата конкуренция;

3. Индивидът е изолиран от значими човешки отношения и връзки, тъй като те са загубили ценност за него.

Спроед Дейвид Лимсен хората са автономни, когато приемат нормите на обществото и аномични, когато търсят други норми.

От психоаналитичното направление интересна е и типологията на Карел Хорни.

За Хорни вътрешноличностният конфликт е определен от цивилизацията, в която живее човекът. Ако цивилизацията има стабилна насоченост на развитието си, трайно установени традиции, разделяни от всички хора, то избора на ценностни ориентации не представлява трудност и следователно възможността за възникване на конфликтни ситуации на тази основа е незначителна.

Друг е въпросът, когато цивилизацията се намира в процес на постоянни изменения. В такъв случай може да се наблюдава процес на разрушаване на старите и възникване на нови ценности, както и съществуването на различни стилове на живот, което затруднява изборът на ценностни ориентации и създава благоприятни възможности за вътрешноличностни конфликти, макар самият човек не винаги да е способен да осъзнае този факт.

За Хорни основният конфликт е свързан с безпомощността на човека и с неспособността му да се ориентира в изменящите се условия на културата.

Тя описва аномията като загуба на способността човек да желае нещо конкретно и определено, тъй като под влиянието на социалните и културни условия, желанията му са насочени към противоположни ценности.

Хорни е убедена, че конфликта е разрешим и се обръща към противоречията между потребностите на отделната личност и възможностите за тяхното удовлетворение в дадената култура.

В зависимост от отношението на човека към заобикалящите го други хора, Хорни различава потребности, насочени към човека, потребности насочени против човека и от човека. Ако при нормалното развитие на личността потребностите ѝ са насочени към хората, против хората и от хората и се явяват взаимно допълващи се, то когато балансът е нарушен преобладава една от тази тенденции. В първия случай човек изпитва безпомощност, във втория враждебност, а в третия изолираност. Преобладаването на една от трите насочености формира отстъпчивата, агресивната и отчуждената личности.

Лео Строул принадлежи към изследователите, разработващи теории със среден обхват, чиято непосредствена цел е осигуряване на успешна операционализация и намиране на подходящи индикатори, чрез които аномията да бъде емпирично измервана.

Той създава пет бална скала, предназначена за измерване на аномията. Тя съдържа въпроси за отношението към политиката, културата, икономиката, интернализираните социални норми и ценности, а също и въпроси за отношението към обкръжаващите. Въпросите се отнасят за:

1. Усещането на индивида, че обществените лидери са равнодушни към неговите потребности;
2. Песимистичното възприемане на обществената система като непрозрачна и непредсказуема;
3. Усещането, че индивида и подобните на него губят достигнатото по-рано от тях положение в обществото;
4. Усещане за безцелността на живота;
5. Усещането, че индивида не може да предвижда развитието на отношенията му с другите и не може да очаква подкрепа от тях в трудни моменти.

Заслужава да се отбележи и възгледа на М. Макоби, който отделя особен тип личност, наречен от него „воин в джунглата“. Това е абсолютно отчужденият от всички други хора човек, който възприема останалите като свои потенциални врагове.

Много използвана в американската емпирична социология е теорията на Сийман, който разглежда отчуждението в исторически план и търси да намери различните прояви на отчуждението в зависимост от отделните исторически периоди. Той извежда пет различни, разгърнати се във времето, аспекта на отчуждението - безсилие, загуба на смисъл, загуба на норми (normlessness), изолация и самоотчуждение.

В изследователската практика, обаче, тези аспекти се приемат за основни конструкции, без отношение към историческото време и позволяващи многомерното изучаване на отчуждението. В проучванията горните конструкции се разглеждат като хипотетична многомерна структура на отчуждението, позволяваща да се измерва както отчуждението като цяло, така и отделните му аспекти. За всеки аспект се търсят подходящи индикатори и след измерването се установява дали присъства и в каква степен в обществото. С помощта на корелационния анализ се разкрива доколко аспектите са свързани, представлява ли отчуждението единен, макар и многомерен процес или всеки аспект действа самостоятелно. Така не само се разкриват характерните взаимовръзки между елементите на отчуждението, но и отношението им към други социални конструкции

3. Хипотеза

Допускаме, че отчуждението има многомерна структура като отделните аспекти или елементи на отчуждението -безсилие, липса на норми и аномия - са взаимно свързани. Всеки от тези елементи оказва влияние и върху други аспекти на социалния живот.

Хората в нашето общество са отчуждени, но степените на отчуждение са различни. Освен това хората са повлияни в различна степен от отделните аспекти на отчуждението

4. Методология

Приехме теоретичните конструкции на Сийман, както и направените по тях операционализации в изследвания, проучвали емпирично отчуждението. Използвахме готовите индикатори и скали, приложени в тези изследвания (като скалите на Картрайт за безсилието и липсата на норми, индикаторите на Скрол за аномията и скалата на Сийман за статусната ориентация).

Изведените от теорията на Сийман определения за безсилието пред обществената реалност и за загуба на норми съвпадат с начините, по които тези понятия се разбират в повечето теории за отчуждението. Прави известно изключение разбирането за аномия. Обикновено аномията се описва с множество характеристики, но в многомерната структура понятието е получило по-специфично съдържание. Следвайки определенията на Сийман, ние също приехме по-ограниченото определение на аномията като загуба на перспектива и неверие в бъдещето, придружено от чувството на отчаяние.

Ние също потърсихме връзка между различните аспекти на отчуждението и статусната ориентация.

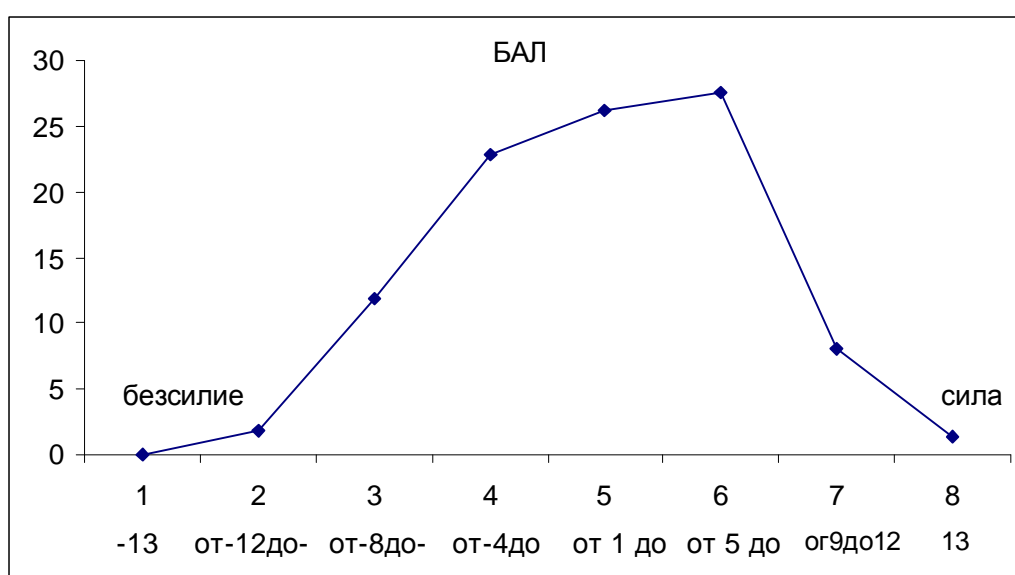
АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

БЕЗСИЛИЕ

Безсилието има много измерения и много степени. Ако дадем балове на отговорите ще можем да ги подредим от пълното безсилие до пълната увереност, че индивидът може да повлияе на обществото.

Балове	Бал	Брой	Процент
Много голямо безсилие	- 13	0	0
Голямо безсилие	От - 12 до - 9	4	1,9
Средно безсилие	От - 8 до - 5	25	11,9
Малко безсилие	От - 4 до - 0	48	22,9
Малко влияние върху обществото	От 1 до 4	55	26,2
Средно влияние	От 5 до 8	58	27,6
Голямо влияние	От 9 до 12	17	8,1
Много голямо влияние	13	3	1,4

Графика № 1 Разпределение на отговорите по оста “безсилие – сила”

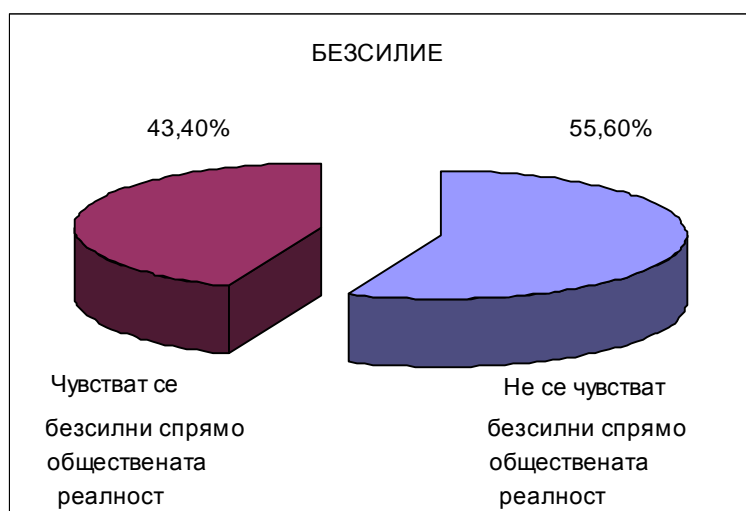

Както може да се очаква, повечето отговори се групират в средата на разпределението. Тоест, както случаите на чувство за пълно безсилие, така и случаите на пълна увереност, че индивидът може да повлияе на обществото са ограничени. Повечето хора се чувстват безсилни относно някои страни на социалната действителност и способни да окажат въздействие върху други страни. При повечето убеждението е, че могат малко или средно да повлияят върху обществото.

Класацията на положителните и отрицателни отговори показва, че оптимистите, които вярват във възможността да влияят са малко повече – 55,6%, от песимистите, които са 43,4%. От класацията също можем да видим на кои страни от обществената действителност най-голям процент хора вярват, че могат да въздействат и на кои страни от нея най-малък процент вярват, че биха могли да въздействат. Показателно е че най-много хора вярват, че могат да повлияят върху световното мнение за страната и по други външно-политически въпроси, тоест за неща, които по същество не засягат самото общество. Висок е и процентът на хората, които най-малко вярват, че са способни да защитят интересите си, да повлияят върху избора на правителство и върху решенията на това правителство.

Класиране на положителните отговори

1	Смятам, че всеки от нас може да допринесе значително за подобряването на световното мнение за България.	71,4
2	С цената на достатъчно усилия можем да прекратим политическата корупция.	65,7
3	Тези, които не гласуват са до голяма степен отговорни за лошите ни правителства.	63,9
4	Войните между страните могат да бъдат избегнати.	62,9
5	Следейки редовно международното положение, човек може да увеличи значително своята политическа ефективност.	61,9
6	Смятам, че съществуват адекватни мерки за предотвратяване на високата инфлация.	61,0
7	Хора като мен могат да променят хода на общественото ни развитие, стига да са упорити.	61,0
8	Дълготраен световен мир може да бъде постигнат от тези, които работят за тази цел.	60,0
9	В някаква степен, мненията които изказвам, могат да помогнат светът да стане по-добър.	51,0
11	Убеден съм, че в обществото ни съществуват адекватни способности, чрез които бих могъл да защита интересите си.	43,3
12	Понякога се чувствам лично отговорен и обвинявам себе си за правителството, което имаме.	33,3
13	Средният гражданин може да упражнява влияние върху правителствените решения.	31,9
	Среден процент	55,6

Класиране на отрицателните отговори

1	Обществото ни се управлява от шепа хора с голяма власт, и обикновеният човек не може да направи нищо в това отношение.	68,1
2	Не мисля, че нося някаква вина или пък с нещо да съм помогнал, за да дойде на власт правителството, което сега ни управлява.	65,7
3	Хората като мен имат малък шанс да защитят личните си интереси, когато те са в противоречие с интересите на могъщи хора, държащи властта в обществото ни.	52,5
4	Чувствам се все по-безпомощен срещу случващото се в света днес.	48,6
5	Можем да направим твърде малко, за да постигнем дълготраен световен мир.	39,0
6	Наивно е да се вярва, че хора като мен могат да повлияят на това, което се случва в нашето общество.	38,6
7	Няма начини да се спре покачването на цените.	38,1
8	Международното положение е толкова сложно, че само се объркваш повече, когато се замислиш за него	37,6
9	Войните между страните са неизбежни независимо от усилията, които хората полагат, за да ги избегнат.	36,2
10	Няма никаква полза от гласуването, защото така или иначе, изборите ще бъдат манипулирани.	35,7
11	Определено равнище на политическата корупция е необходимо зло за правителството.	32,9
12	Хора като мен могат да допринесат твърде малко за подобряването на световното мнение за България	28,1
	Среден процент	43,4

Въпреки лекото преобладаване на положителните отговори (Те са с 12,2% повече от отрицателните.) по показателя “безсилие – влияние” обществото ни продължава да бъде силно аномично.

ОТСЪСТВИЕ НА НОРМИ

Имаме почти по равно разделяне на населението. Приемат социалните норми 49 % и ги отхвърлят 51 %.

Положителни отговори

1	За да са успешни стачните действия, стачниците не трябва да прибегват до насилие	75,7
2	Когато си вършиш добре работата, можеш да бъдеш повишен и без да се подмазваш на началниците	63,3
3	За да получиш добре платена работа трябва искрено да опишеш, без да преувеличаваш, способностите си (постиженията си)	61,9
4	Един честен продавач, разкриващ предимствата и недостатъците на стоките, ще бъде по-търсен от потребителите и ще си осигури по-добър доход.	54,3
5	Можеш да имаш успешен бизнес и без да правиш компромиси с моралните си ценности.	51,0
6	Способностите на човека са решаващи при заемането на държавна длъжност.	46,2

7	Тези които са избрани на обществена служба, служат на обществените интереси	42,9
8	Човек трябва да притежава високи морални ценности, ако иска да успее в политиката и да участва в правителството на страната.	39,0
9	Успехът в бизнеса и политиката може да се постигне и без да се търси подкрепа от влиятелни хора.	35,7
10	Хората, които избираме на обществените длъжности са достатъчно морални, за да не дават празни обещания.	34,7
11	Вестниците могат да привлекат читатели и без да представят новините като по-сензационни, отколкото те са всъщност.	33,8
	Среден процент	42,9

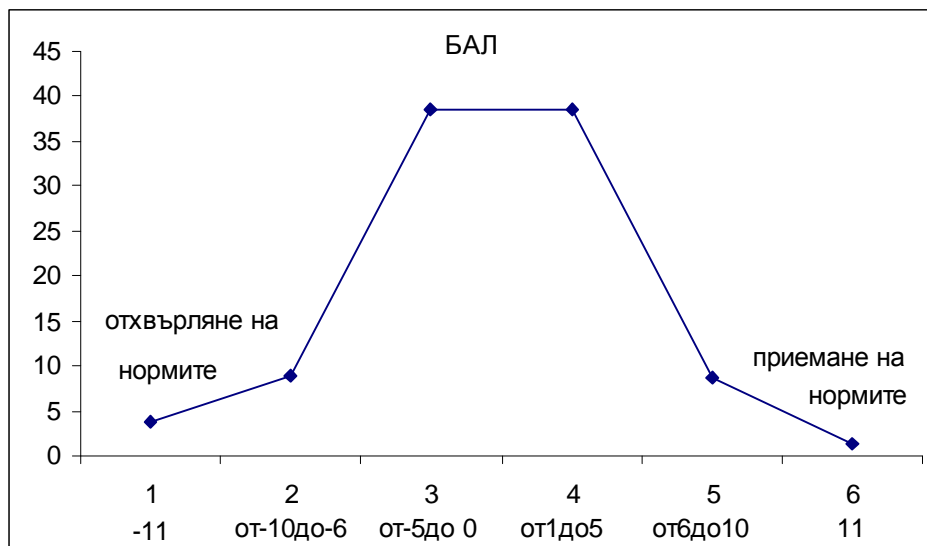
Отрицателни отговори

1	Вестниците са принудени да представят новините като по-сензационни, отколкото те са, за да печелят читатели.	65,2
2	За да те изберат на обществена длъжност, трябва да направиш обещания, които не смяташ да изпълниш.	64,6
3	Без подкрепата на влиятелни хора не можеш да имаш успех нито в бизнеса, нито в политиката.	64,3
4	На хората в правителството им се налага да премълчават голяма част от случващото се зад кулисите, ако искат да задържат постовете си.	60,0
5	Тези които са избрани на обществена служба, първо защитават своите интереси и после служат на обществените интереси.	56,7
6	Връзките" са много по-важни от способностите при заемането на държавна длъжност	53,8
7	Успешният бизнес винаги е свързан с нарушение на моралните ценности.	48,0
8	За да си осигури добър доход, един продавач е принуден да убеждава купувачите в добрите качества на стоките.	44,3
9	За да получиш добре платена работа трябва да преувеличиш способностите си (постиженията си)	37,6
10	За да получиш повишение се изисква известна степен на "подмазване"	36,7
11	За да са успешни стачните действия, е необходима употребата на насилие	33,3
	Среден процент	51,0

Но нека да видим степента на приемане или отхвърляне на нормите.

	Бал	Брой	Процент
Пълно неприемане на нормите	- 11	8	3,8
Неприемане на повечето норми	От – 10 до – 6	19	9,0
Неприемане на близо половината норми	От – 5 до 0	81	38,6
Приемане на повечето норми	От 1 до 5	81	38,6
Приемане на почти всички норми	От 6 до 10	18	8,6
Приемане на всички норми.	11	3	1,4

Графика № 2 Разпределение на оценките за нормите, които ръководят живота ни

От графиката отново се вижда ясно, че малко са хората, които отхвърлят всички норми и малко са, които приемат всички норми. Повечето се разполагат в средата на разпределението, приемайки едни и отхвърляйки други норми. Сред най-приеманите норми са тези за ненасилието, за награждаването на добрата работа и за искреността. Отговорилите положително вярват, че тези норми действат. Далите отрицателни отговори на въпросите са убедени, че измамата и насилието като анти-норми на социален живот, ръководят обществото ни. Сред най-отхвърляните от тях са пропагандните похвати на медиите, политическите лъжи и социалното издигане с помощта на връзки и ходатайства.

АНОМИЯ

Опирайки се на данните по-долу, можем да кажем, че близо половината от населението (47,1%) е обхванато от аномически настроения. Останалата половина вярва в по-доброто бъдеще, в положителното икономическо развитие и в добрата работа на администрацията.

Положителни отговори

1	Убеден съм, че децата ни ще имат по-добро бъдеще	70,0
2	Знам, че мога да разчитам на някои хора.	65,2
3	Младите могат да правят планове за бъдещето, защото обществото ни се развива стабилно.	56,7
4	Икономическото положение на повечето хора на средно равнище в нашето общество се подобрява	36,2
5	Убеден съм, че държавната администрация обръща внимание на писмените оплаквания на хората.	32,9
	Среден процент	52,2

Отрицателни отговори

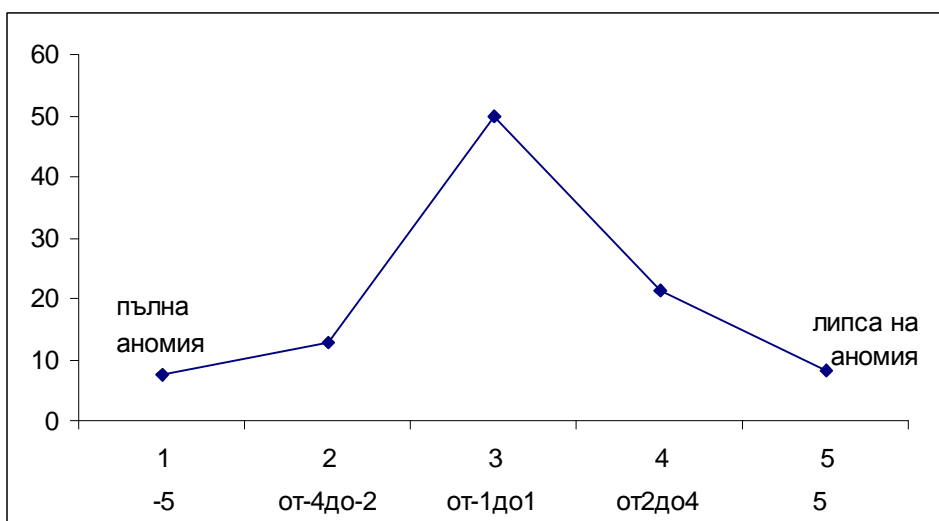
1	Няма особен смисъл да пишем до държавните чиновници, защото те рядко се интересуват от проблемите на хората.	66,7
---	--	------

2	Независимо какво говорят някои положението на повечето хора на средно ниво се влошава	62,9
3	В наши дни човек трябва да живее ден за ден и да не прави планове за бъдещето.	41,9
4	В днешно време не знаеш на кого може да разчиташ.	34,8
5	Едва ли е честно да създаваме деца като се има предвид какво се очертава да е бъдещето.	29,0
	Среден процент	47,1

И при аномията различаваме различни степени.

	Бал	Брой	Процент
Пълна аномия	-5	16	7,6
Голяма аномия	От -4 до -2	27	12,9
Средна аномия	От -1 до 1	105	50,0
Почти липса на аномия	От 2 до 4	45	21,4
Пълна липса на аномия	5	17	8,1

Графика № 3 Разпределение на степените на аномия

Около десетина процента оценяват крайно отрицателно и песимистично обществената реалност и приблизително също толкова я оценяват много положително и оптимистично. Големият процент от хората отново се разполагат в средата, оценявайки положително едни аспекти на социалната среда и отрицателно други.

Приемайки многомерната концепция за отчуждението, проверихме дали отделните аспекти са свързани или съществуват независимо, дали можем да говорим за единен процес на отчуждение или безсилието, липсата на норми и аномията съществуват отделно едни от други. Също така искахме да проверим дали отчуждението влияе като единен процес върху социалния живот или отделните аспекти оказват различно влияние.

Проучванията на американската емпирична социология показват, че съществува висока корелация (от 0,5 до 0,6) между отделните аспекти на отчуждението и няма значима връзка между аспектите на отчуждението и статусната ориентация.

Ние не можем да си позволим да правим сравнение между нашето изследване и другите, тъй като няма пълно методическо съвпадение и времето между изследванията е твърде голямо.

Единственият много значим коефициент на корелация открихме между безсилието пред обществената реалност и аномията – 0,83. Между безсилието и липсата на норми коефициентът е 0,37 и между липсата на норми и аномията е 0,44.

Хората, които се чувстват безсилни да променят нещо в обществото, в което живеят, са и отчуждени от него. Те са високо аномични, оценяват отрицателно обществената реалност и са песимистично настроени относно бъдещето на това общество. Същевременно отношението към социалните норми много по-малко влияе върху чувствата на безсилие и аномия. Човек може да отхвърля нормите, но това да го изпълва с решителност да промени обществото или да използва отсъствието на норми, за да извърши “иновации” (в термините на Мертон). Докато безсилието и аномията вървят заедно и те най-добре изразяват начина, по който се изживяват хората в общества на тежък социален преход като нашето.

Ние също не открихме значими корелации между различните аспекти на отчуждението и статусната ориентация. Коефициентът на корелация между безсилието и статусната ориентация и между аномията и статусната ориентация е еднакъв - 0,05. Малко по висок е при отношението между липсата на норми и статусната ориентация – 0,13.

СТАТУСНА ОРИЕНТАЦИЯ

Ръководейки се от теоретичните обяснения на аномията, приехме че съществуват два вида статусна ориентация, които условно наричаме “групова” и “индивидуалистична”. При първата, когато човек не е аномичен, той държи повече на групата, на колектива и на семейството си. Той не се стреми толкова към индивидуална кариера, колкото да запази добрите си отношения с другите, да следва нормите на групата и да намира постоянно емоционална подкрепа в общуването. Доброто му самочувствие и високата самооценка зависят от начина, по който е приет от групата. Ако трябва да избира между кариерата и комфорта на семейния и групов живот, той предпочита да жертва възможността за бързо кариерно израстване, но да запази вече изградените междуличностни отношения. Напротив, високо аномичният човек е отчужден от груповия живот. Той не признава семейните и групови ценности. Той е станал завършен индивидуалист и както пише М. Макоби той е “воин в джунглата” - абсолютно отчужден от всички други хора, които приема за свои потенциални врагове.

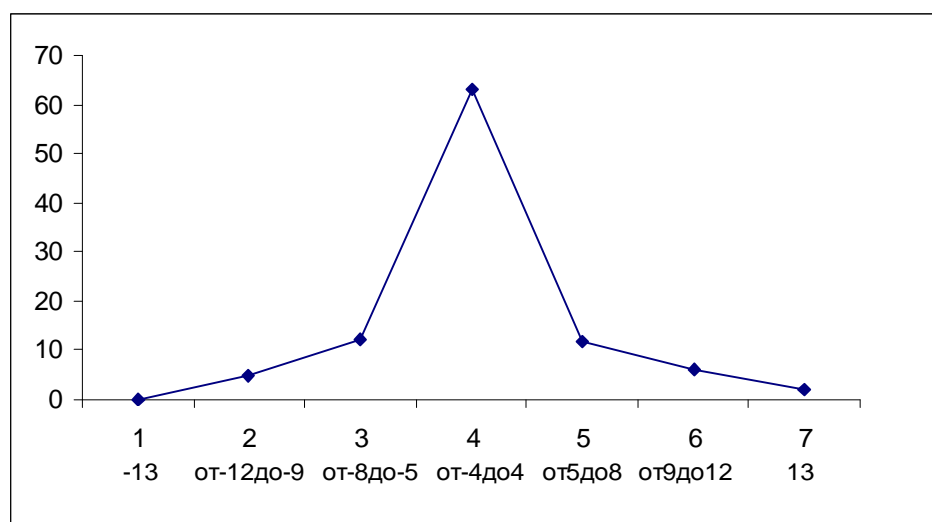
Такъв човек ще намира единствено смисъл в кариерата и с лекота ще се разделя със семейството и с референтните си групи, когато това го изисква професионалният му успех.

И по въпроса за статусната ориентация изследваните се разделиха на две почти равни групи с малък превес на тези, които избират индивидуалната ориентация – 56,8%. Но и тук малко са представителите на чисто индивидуалната или чисто груповата ориентация. Повечето хора (62,9%) заемат средни позиции, търсейки компромис между двата вида ориентации..

	Бал	Брой	Процент
Пълна ориентация за индивидуален успех	- 13	0	0
Голяма ориентация за индивидуален успех	от – 12 до – 9	10	4,8
Средна ориентация за индивидуален успех	от – 8 до - 5	26	12,4

Средна позиция между групова и индивидуална ориентация	от - 4 до + 4	132	62,9
Средна ориентация към групата	от 5 до 8	25	11,9
Силна ориентация към групата	от 9 до 12	13	6,2
Пълна ориентация към групата	13	4	1,9

Графика № 4 Групова и индивидуална ориентация

Положителни отговори

1	Не бих полагал усилия за да се харесам на хората, от които зависи кариерата ми.	64,3
2	Бих отказал предложение за работа, която може да се окаже решаваща за кариерата ми, ако разбере, че хората, които ме наемат, търсят някого, за да да прокарва техните идеи.	56,7
3	Някой може и да е искрен, когато твърди, че не се стреми да напредва в кариерата.	42,4
4	Вероятно бих отказал работно място, което би ограничило свободата ми да изразявам политическите си убеждения.	41,9
5	Не бих полагал усилия за да се харесам на хората, от които зависи кариерата ми.	38,1
6	Наистина предпочитам да се установя сигурно в дадена организация, отколкото да се възползвам от всяка възможност за изкачване нагоре.	37,6
7	Не бих приел бърза кариера, ако има опасност да се отзова изведнъж в нов колектив, където ще ме възприемат като чужд.	33,8
8	Не приемам професионалната мобилност като средство за натрупване на опит.	33,3
9	Това, което може да спре професионалното ми израстване е нарастващата отговорност на по-високите постове.	31,0
	Среден процент	42,1

Отрицателни отговори

1	Страхът от нарастващата отговорност на по-високите постове не би ме спрял в правенето на кариера.	67,6
2	Повече или по-малко винаги съм имал дългосрочен план за развитието си и затова приемам професионалната мобилност като един от начините за трупане на опит.	65,2
3	Няма да се притеснявам, че ще ме възприемат като чужденец в новия	65,2

	колектив, ако направя бърза кариера и попадна сред нови хора.	
4	Струва си да положиш големи усилия, за да си създадеш добро име сред хората, от които зависи кариерата ти.	61,4
5	Не бих позволил приятелските ми връзки на работното ми място да ме спрат, да се преместя на по-добра работа.	61,2
6	Не бих отказал добра работа, дори да трябва да премълчавам политическите си убеждения.	57,6
7	Човек, който твърди, че не се стреми да напредне в кариерата си, се опитва да излъже себе си или останалите.	55,7
8	Готов съм да прокарам чужди идеи стига това да помогне за кариерата ми.	42,9
9	Обикновено, ако някой се задържи прекалено дълго на нисък пост, той най-вероятно няма да постигне нищо особено, дори да го повишат.	34,5
	Среден процент	56,8

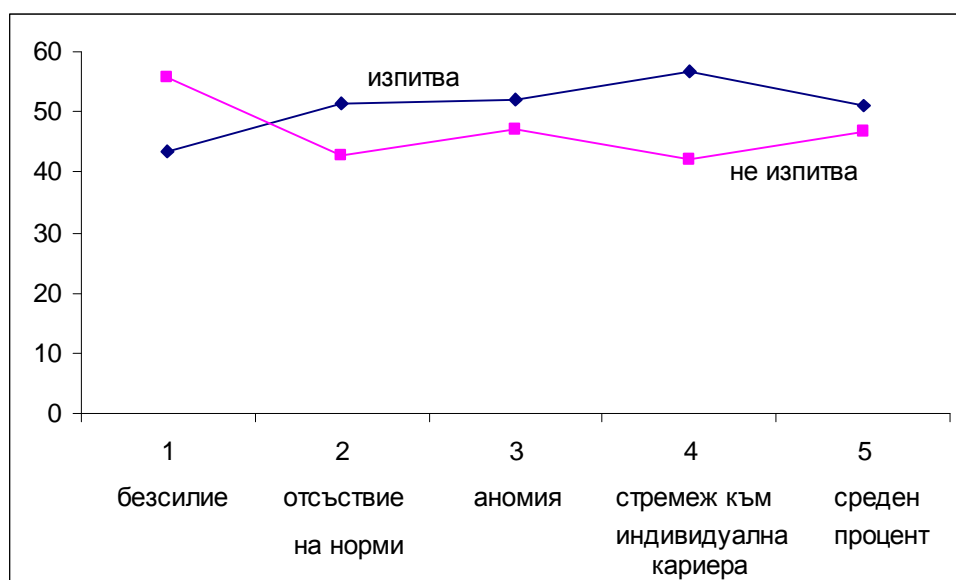
Обобщение

Можем да обобщим, че половината от изследваните изпитват някои от аспектите на отчуждението, те са в състояние на аномия и са изпълнени с песимизъм относно бъдещото обществено развитие.

Другата половина от хората запазват вярата си във възможността да влияят върху обществените процеси, вярата си в наличието и спазването на социалните норми и са настроени оптимистично за бъдещето на нашето общество.

	Нагласи	Изпитва	Не изпитва
	Безсилие	43,4	55,6
	Отсъствие на норми	51,5	42,9
	Аномия	52,2	47,1
	Стремеж към индивидуална кариера	56,8	42,1
	Среден процент	50,9	46,9

Графика № 5 Отношения между аспектите на отчуждение

РАЗПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ПОЛ

БЕЗСИЛИЕ

Мъжете (разлика 5,2%) се възприемат като по-способни да въздействат на обществената реалност от жените. Жените (разлика 4,9%) се чувстват малко по-безпомощни и по-малко вярват, че могат да променят обществото.

Класиране на положителните отговори

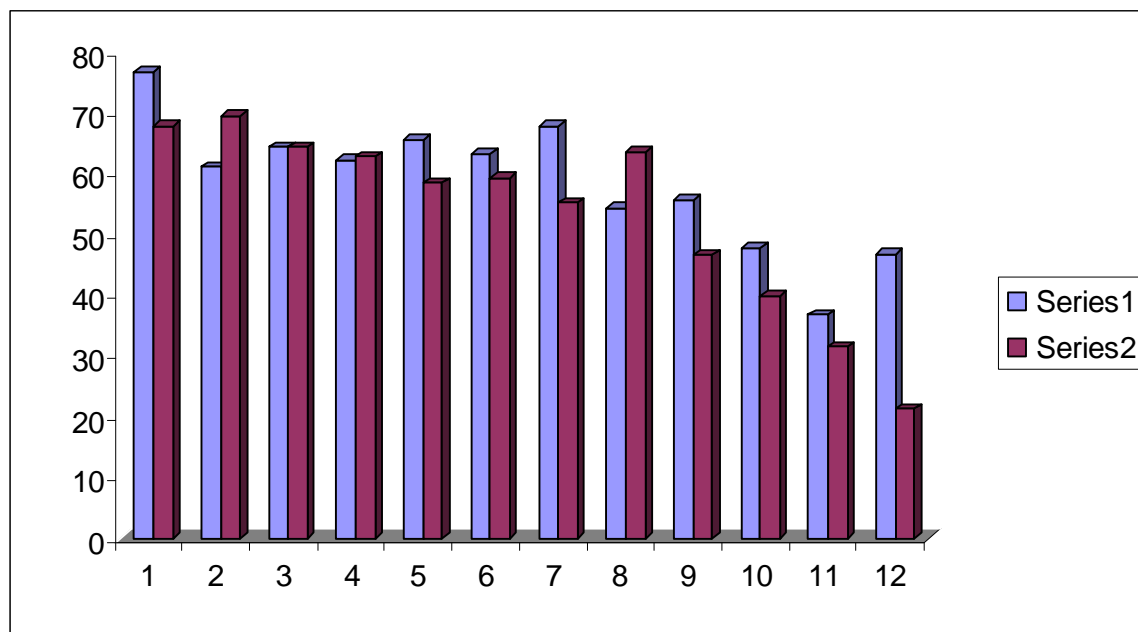
		мъже	жени
1	Смятам, че всеки от нас може да допринесе значително за подобряването на световното мнение за България.	76,7	67,8
2	С цената на достатъчно усилия можем да прекратим политическата корупция.	61,1	69,5
3	Тези, които не гласуват са до голяма степен отговорни за лошите ни правителства.	64,4	64,4
4	Войните между страните могат да бъдат избегнати.	62,2	62,7
5	Следейки редовно международното положение, човек може да увеличи значително своята политическа ефективност.	65,6	58,5
6	Смятам, че съществуват адекватни мерки за предотвратяване на високата инфлация.	63,3	59,3
7	Хора като мен могат да променят хода на общественото ни развитие, стига да са упорити.	67,8	55,1
8	Дълготраен световен мир може да бъде постигнат от тези, които работят за тази цел.	54,4	63,6
9	В някаква степен, мненията които изказвам, могат да помогнат светът да стане по-добър.	55,6	46,6
10	Убеден съм, че в обществото ни съществуват адекватни способности, чрез които бих могъл да защитя интересите си.	47,8	39,8
11	Понякога се чувствам лично отговорен и обвинявам себе си за правителството, което имаме.	36,7	31,4
12	Средният гражданин може да упражнява влияние върху правителствените решения.	46,7	21,2
	Среден процент	58,5	53,3

Класиране на отрицателните отговори

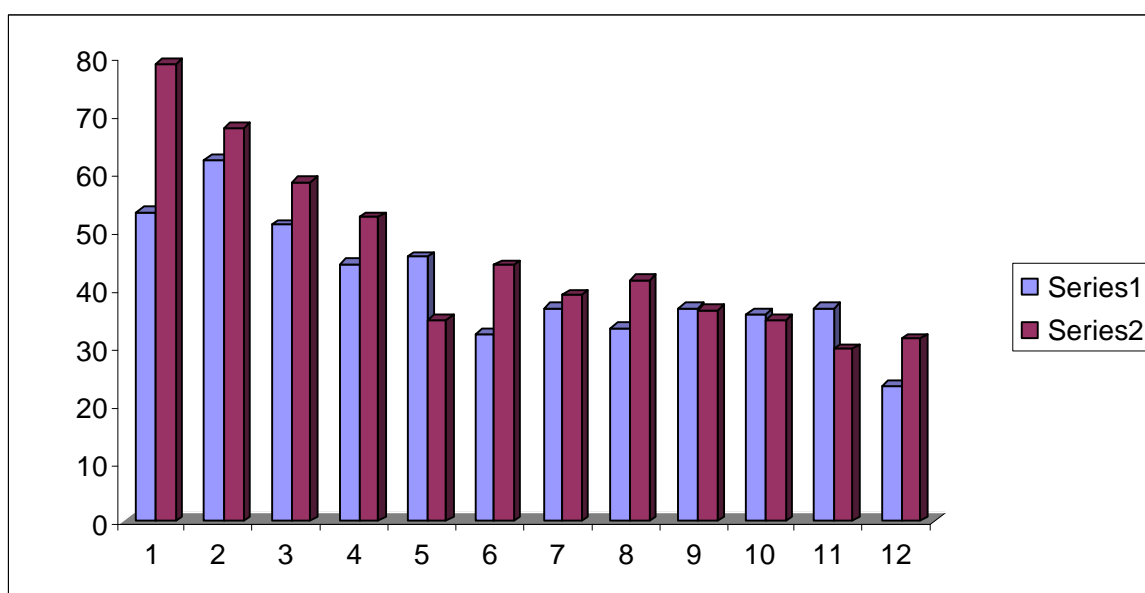
1	Обществото ни се управлява от шепа хора с голяма власт, и обикновеният човек не може да направи нищо в това отношение.	53,3	78,8
2	Не мисля, че нося някаква вина или пък с нещо да съм помогнал, за да дойде на власт правителството, което сега ни управлява.	62,2	67,8
3	Хората като мен имат малък шанс да защитят личните си интереси, когато те са в противоречие с интересите на могъщи хора, държащи властта в обществото ни.	51,1	58,5
4	Чувствам се все по-безпомощен срещу случващото се в света днес.	44,4	52,5
5	Можем да направим твърде малко, за да постигнем дълготраен световен мир.	45,6	34,7
6	Наивно е да се вярва, че хора като мен могат да повлияят на това, което се случва в нашето общество.	32,2	44,1
7	Няма начини да се спре покачването на цените.	36,7	39,0
8	Международното положение е толкова сложно, че само се объркваш повече, когато се замислиш за него	33,3	41,5
9	Войните между страните са неизбежни независимо от усилията, които	36,7	36,4

	хората полагат, за да ги избегнат.		
10	Няма никаква полза от гласуването, защото така или иначе, изборите ще бъдат манипулирани.	35,6	34,7
11	Определено равнище на политическата корупция е необходимо зло за правителството.	36,7	29,7
12	Хора като мен могат да допринесат твърде малко за подобряването на световното мнение за България	23,3	31,4
	Среден процент	45,8	40,9

Графика № 6 Увереност в способността да се влияе на обществената реалност

Графика № 7 Безсилие пред обществената реалност

Легенда:

Series1 - мъже

Series 2 - жени

ОТСЪСТВИЕ НА НОРМИ

Отново мъжете (разлика 4,4%) имат по-голямо доверие в съществуването на социалните норми, от които се ръководят хората в живота си, а жените (разлика 4,4%) са по-скептични и по-малко приемат, че обществото ни се ръководи от норми.

Положителни отговори

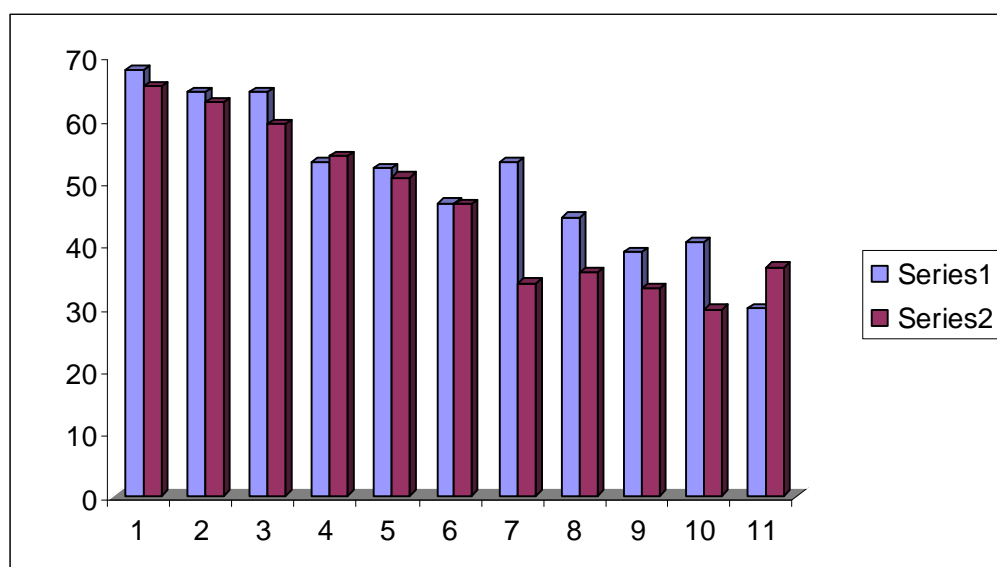
		мъже	жени
1	За да са успешни стачните действия, стачниците не трябва да прибегват до насилие	67,8	65,3
2	Когато си вършиш добре работата, можеш да бъдеш повишен и без да се подмазваш на началниците	64,4	62,7
3	За да получиш добре платена работа трябва искрено да опишеш, без да преувеличаваш, способностите си (постиженията си)	64,4	59,3
4	Един честен продавач, разкриващ предимствата и недостатъците на стоките, ще бъде по-търсен от потребителите и ще си осигури по-добър доход.	53,3	54,2
5	Можеш да имаш успешен бизнес и без да правиш компромиси с моралните си ценности.	52,2	50,8
6	Способностите на човека са решаващи при заемането на държавна длъжност.	46,7	46,6
7	Тези които са избрани на обществена служба, служат на обществените интереси	53,3	33,9
8	Човек трябва да притежава високи морални ценности, ако иска да успее в политиката и да участва в правителството на страната.	44,4	35,6
9	Успехът в бизнеса и политиката може да се постигне и без да се търси подкрепа от влиятелни хора.	38,9	33,1
10	Хората, които избираме на обществените длъжности са достатъчно морални, за да не дават празни обещания.	40,4	29,7
11	Вестниците могат да привлекат читатели и без да представят новините като по-сензационни, отколкото те са всъщност.	30,0	36,4
	Среден процент	50,5	45,1

Отрицателни отговори

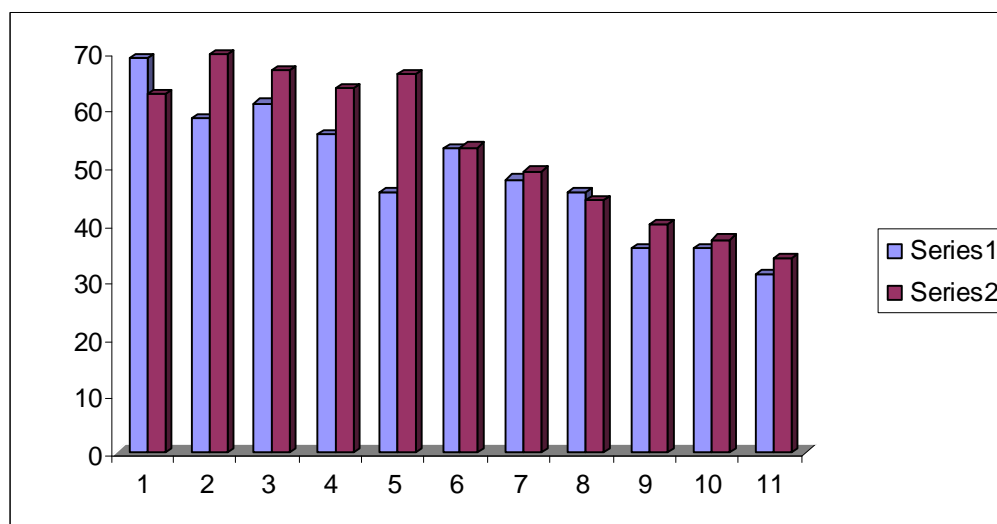
1	Вестниците са принудени да представят новините като по-сензационни, отколкото те са, за да печелят читатели.	68,9	62,7
2	За да те изберат на обществена длъжност, трябва да направиш обещания, които не смяташ да изпълниш.	58,4	69,5
3	Без подкрепата на влиятелни хора не можеш да имаш успех нито в бизнеса, нито в политиката.	61,1	66,9
4	На хората в правителството им се налага да премълчават голяма част от случващото се зад кулисите, ако искат да задържат постовете си.	55,6	63,6
5	Тези които са избрани на обществена служба, първо защитават своите интереси и после служат на обществените интереси.	45,6	66,1
6	Връзките" са много по-важни от способностите при заемането на държавна длъжност	53,3	53,4
7	Успешният бизнес винаги е свързан с нарушение на моралните ценности.	47,8	49,2
8	За да си осигури добър доход, един продавач е принуден да убеждава купувачите в добрите качества на стоките.	45,6	44,1

9	За да получиш добре платена работа трябва да преувеличиш способностите си (постиженията си)	35,6	39,8
10	За да получиш повишение се изисква известна степен на "подмазване"	35,6	37,3
11	За да са успешни стачните действия, е необходима употребата на насилие	31,1	33,9
	Среден процент	48,9	53,3

Графика № 8 Обществото ни се ръководи от социални норми

Графика № 9 Обществото ни не се ръководи от социални норми

Легенда:

Series – 1 мъже;

Series - 2 жени.

АНОМИЯ

Данните показват, че мъжете са по-оптимистични (разлика 4,2%), докато жените (разлика 0,1%) са със съвсем малко по-песимистично настроени и по-аномични от мъжете.

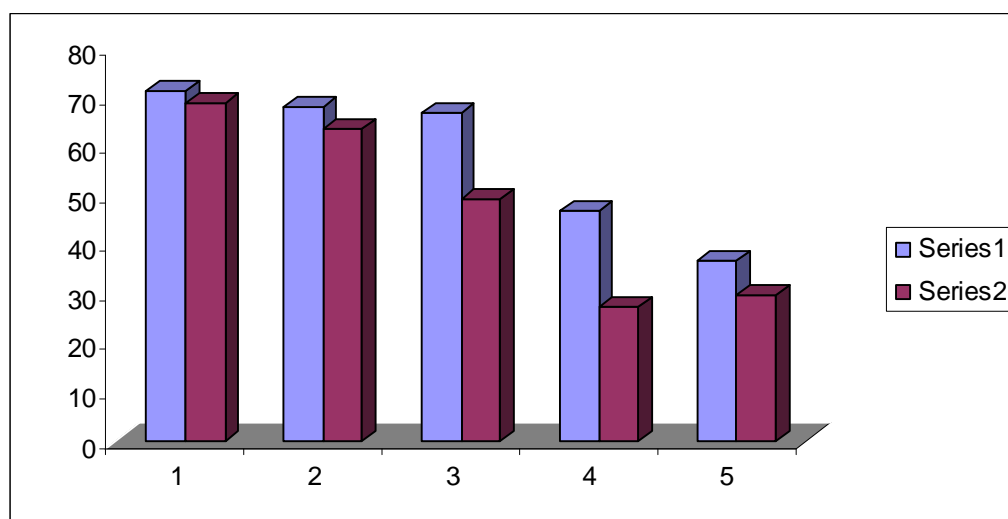
Положителни отговори

		мъже	жени
1	Убеден съм, че децата ни ще имат по-добро бъдеще	71,1	68,6
2	Знам, че мога да разчитам на някои хора.	67,8	63,6
3	Младите могат да правят планове за бъдещето, защото обществото ни се развива стабилно.	66,7	49,2
4	Икономическото положение на повечето хора на средно равнище в нашето общество се подобрява	46,7	27,1
5	Убеден съм, че държавната администрация обръща внимание на писмените оплаквания на хората.	36,7	29,7
		24,1	19,9

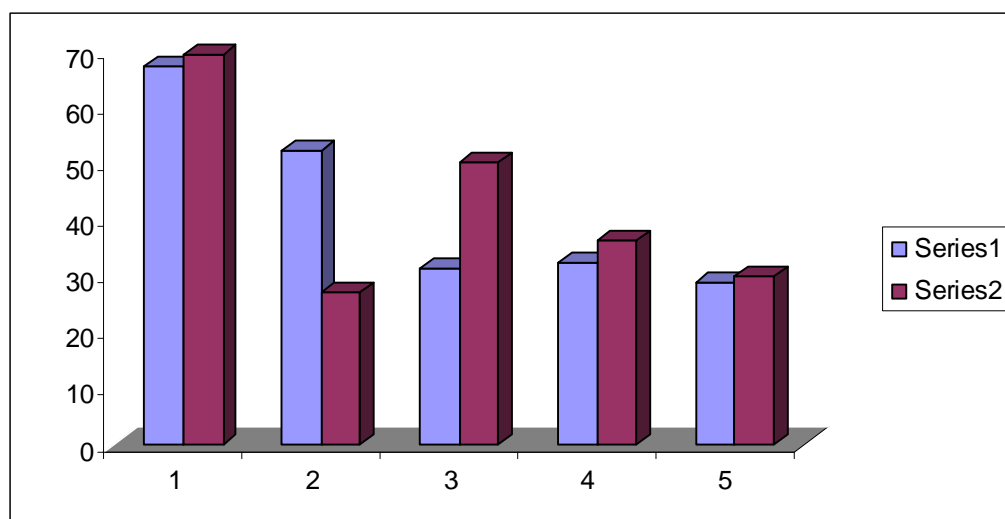
Отрицателни отговори

1	Няма особен смисъл да пишем до държавните чиновници, защото те рядко се интересуват от проблемите на хората.	67,3	69,5
2	Независимо какво говорят някои положението на повечето хора на средно ниво се влошава	52,2	27,1
3	В наши дни човек трябва да живее ден за ден и да не прави планове за бъдещето.	31,1	50,0
4	В днешно време не знаеш на кого може да разчиташ.	32,2	36,4
5	Едва ли е честно да създаваме деца като се има предвид какво се очертава да е бъдещето.	28,9	29,7
	Среден процент	17,7	17,6

Графика № 10 Социален оптимизъм и липса на аномия

рафика № 11 Социален песимизъм и наличие на аномия

Легенда:

Series – 1 мъже;

Series - 2 жени.

СТАТУСНА ОРИЕНТАЦИЯ

Данните потвърждават общоприетият възглед, че жените (разлика 1,6 %) са по-групово ориентирани, а мъжете по-индивидуалистично. Мъжете, (разлика 1,2%) са по-склонни да се ориентират към “индивидуалистичната” кариера.

Заслужава да се отбележи, че при избора на “групова” кариера при жените натежават въпросите, свързани с отглеждането на деца, семейството и избягването на физически риск. Същевременно повече жени са готови да правят морални и политически компромиси в името на кариерата и да не се съобразяват с колектива и неговите норми. Тези данни са в съответствие с теоретичното допускане, че хората, които не приемат социалните норми и изпитват силна аномия, избират по-индивидуалистична кариера. Както видяхме, повечето жени са по-аномични от мъжете и не приемат социалните норми. Ако ги нямаше специфичните задължения на жените към децата и семейството, те биха се ориентирали към по-индивидуалистична кариера.

“Групова” кариера

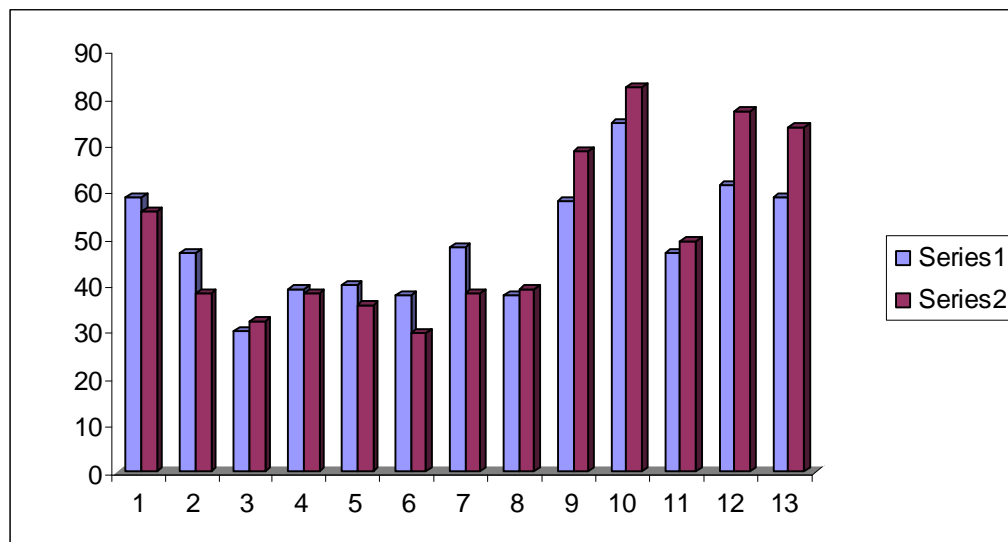
		мъже	жени
1	Бих отказал предложение за работа, която може да се окаже решаваща за кариерата ми, ако разбера, че хората, които ме наемат, търсят някого, за да прокара техните идеи.	58,9	55,9
2	Вероятно бих отказал работно място, което би ограничило свободата ми да изразявам политическите си убеждения.	46,7	38,1
3	Това, което може да спре професионалното ми израстване е нарастващата отговорност на по-високите постове.	30,0	32,2
4	Не бих приел бърза кариера, ако има опасност да се отзова изведнъж в нов колектив, където ще ме възприемат като чужд.	38,9	38,1
5	Наистина предпочитам да се установя сигурно в дадена организация, отколкото да се възползвам от всяка възможност за изкачване нагоре.	40,0	35,6
6	Не приемам професионалната мобилност като средство за натрупване на опит.	37,8	29,7

7	Някой може и да е искрен, когато твърди, че не се стреми да напредва в кариерата.	47,8	38,1
8	Не бих полагал усилия за да се харесам на хората, от които зависи кариерата ми.	37,8	39,0
9	Това, че някой дълго време се е задържал на нисък пост не означава, че в даден момент не би могъл да направи забележителна кариера.	57,8	68,6
10	Независимо колко е голямо повишението не бих го приел, ако застрашава здравето ми.	74,4	82,2
11	Нямам нищо против да заемам не особено престижна длъжност, стига тя да ми гарантира спокойствие на духа.	46,7	49,2
12	Най-вероятно бих отказал значителен напредък в кариерата, ако той е с цената на дълги отсъствия от семейството.	61,1	77,1
13	Напредването в кариерата не може да компенсира радостта от отглеждането на собствени деца.	58,9	73,5
	Среден процент	49,0	50,6

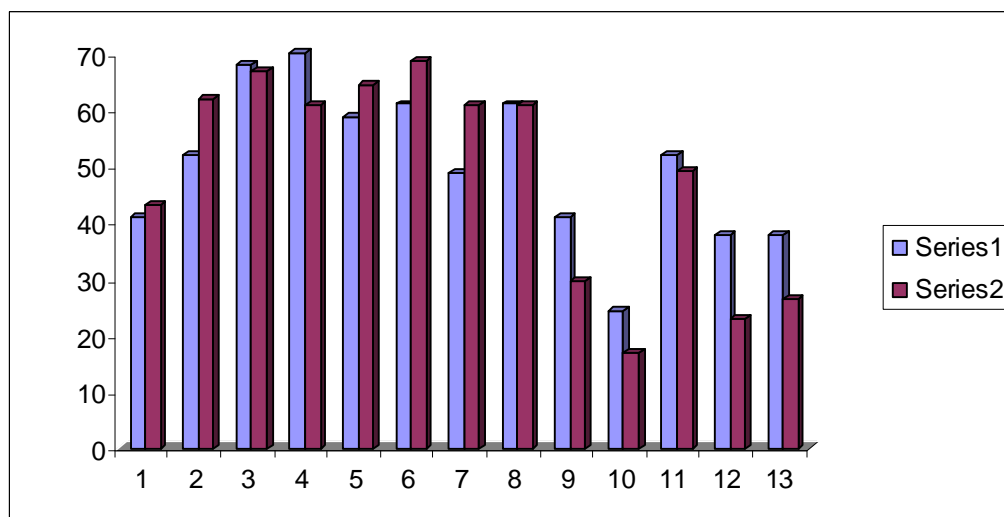
«Индивидуална» кариера»

		мъже	жени
1	Готов съм да прокарам чужди идеи стига това да помогне за кариерата ми.	41,1	43,2
2	Не бих отказал добра работа, дори да трябва да премълчавам политическите си убеждения.	52,2	61,9
3	Страхът от нарастващата отговорност на по-високите постове не би ме спрял в правенето на кариера.	67,9	66,9
4	Няма да се притеснявам, че ще ме възприемат като чужденец в новия колектив, ако направя бърза кариера и попадна сред нови хора.	70,0	61,0
5	Не бих позволил приятелските ми връзки на работното ми място да ме спрат, да се преместя на по-добра работа.	58,9	64,4
6	Повече или по-малко винаги съм имал дългосрочен план за развитието си и затова приемам професионалната мобилност като един от начините за трупане на опит.	61,1	68,6
7	Човек, който твърди, че не се стреми да напредне в кариерата си, се опитва да излъже себе си или останалите.	48,9	61,0
8	Струва си да положиш големи усилия, за да си създадеш добро име сред хората, от които зависи кариерата ти.	61,1	61,0
9	Обикновено, ако някой се задържи прекалено дълго на нисък пост, той най-вероятно няма да постигне нищо особено, дори да го повишат.	41,1	29,7
10	Готов съм да рискувам здравето си в името на кариерата.	24,4	16,9
11	Вместо спокойна, но непрестижна длъжност предпочитам напрегната, но престижна работа.	52,2	49,2
12	В името на кариерата си съм готов да отделям по-малко време на семейството си.	37,8	22,9
13	Човек трябва да остави настрана създаването на деца за известно време, ако иска да е готов да се възползва от възможностите за напредване в работата.	37,8	26,5
	Среден процент	54,5	52,8

Графика № 12 Избор на “групова” кариера

Графика № 13 Избор на “индивидуална” кариера

Легенда:

Series – 1 мъже;

Series - 2 жени.

Обобщение

Няма значителни различия по пол по отделните аспекти на отчуждението, както и по отношение на статусната ориентация. Разликите са по-големи вътре във всеки един аспект по някои от индикаторите, чрез които е измерен, но в крайният резултат тези различия се уравновесяват..

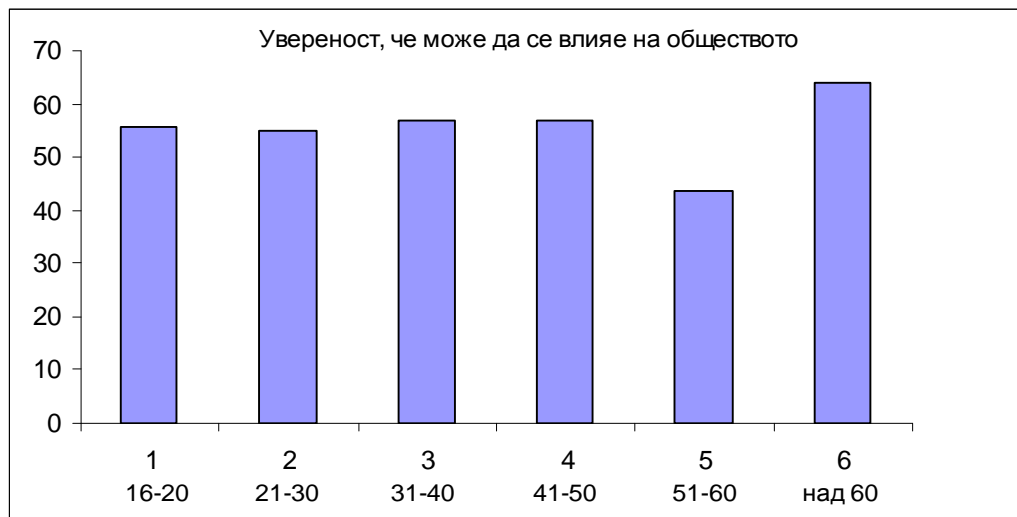
РАЗПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ВЪЗРАСТ

БЕЗСИЛИЕ

Класиране на положителните отговори

		16- 20	21- 30	31- 40	41- 50	51- 60	Над 60
1	Смятам, че всеки от нас може да допринесе значително за подобряването на световното мнение за България.	67,2	75,6	72,7	74,2	58,3	66,7
2	С цената на достатъчно усилия можем да прекратим политическата корупция.	63,9	64,1	64,1	74,2	66,7	83,3
3	Тези, които не гласуват са до голяма степен отговорни за лошите ни правителства.	67,2	61,5	77,3	58,1	58,3	50,0
4	Войните между страните могат да бъдат избегнати.	63,9	62,8	72,7	58,1	50,0	66,7
5	Следейки редовно международното положение, човек може да увеличи значително своята политическа ефективност.	67,2	56,4	72,7	54,8	66,7	66,7
6	Смятам, че съществуват адекватни мерки за предотвратяване на високата инфлация.	59,0	61,5	54,5	64,5	58,3	83,3
7	Хора като мен могат да променят хода на общественото ни развитие, стига да са упорити.	65,6	65,4	45,5	61,3	25,0	83,3
8	Дълготраен световен мир може да бъде постигнат от тези, които работят за тази цел.	65,6	53,8	63,6	61,3	50,0	83,3
9	В някаква степен, мненията които изказвам, могат да помогнат светът да стане по-добър.	45,9	50,0	40,9	61,3	50,0	100,0
10	Убеден съм, че в обществото ни съществуват адекватни способности, чрез които бих могъл да защита интересите си.	45,9	51,3	36,4	32,3	25,0	33,3
11	Понякога се чувствам лично отговорен и обвинявам себе си за правителството, което имаме.	29,5	30,0	54,5	41,9	16,7	16,7
12	Средният гражданин може да упражнява влияние върху правителствените решения.	27,9	27,9	27,3	41,9	0,00	33,3
		55,7	55,0	56,9	57,0	43,8	63,9

Графика № Увереност, че може да се влияе на обществото

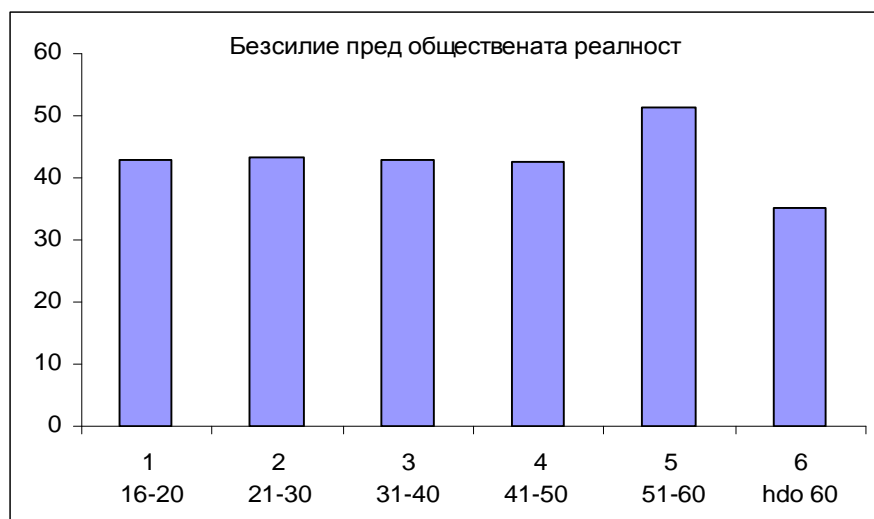

Класиране на отрицателните отговори

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Обществото ни се управлява от шепа хора с голяма власт, и обикновеният човек не може да направи нищо в това отношение.	72,1	62,8	72,7	58,1	100,0	55,7
2	Не мисля, че нося някаква вина или пък с нещо да съм помогнал, за да дойде на власт правителството, което сега ни управлява.	70,5	66,7	45,5	58,1	83,3	83,3
3	Хората като мен имат малък шанс да защитят личните си интереси, когато те са в противоречие с интересите на могъщи хора, държащи властта в обществото ни.	50,0	48,7	59,1	67,7	75,0	66,7
4	Чувствам се все по-безпомощен срещу случващото се в света днес.	54,1	46,7	59,1	38,7	50,0	0,00
5	Можем да направим твърде малко, за да постигнем дълготраен световен мир.	32,8	44,9	36,4	38,7	50,0	16,7
6	Наивно е да се вярва, че хора като мен могат да повлияят на това, което се случва в нашето общество.	34,4	33,3	54,5	38,7	16,7	0,00
7	Няма начини да се спре покачването на цените.	39,3	38,5	40,9	35,5	41,7	16,7
8	Международното положение е толкова сложно, че само се объркваш повече, когато се замислиш за него	32,8	43,0	27,3	41,9	33,3	33,3
9	Войните между страните са неизбежни независимо от усилията, които хората полагат, за да ги избегнат.	32,8	37,2	27,3	41,9	50,0	33,3
10	Няма никаква полза от гласуването, защото така или иначе, изборите ще бъдат манипулирани.	31,1	38,5	22,7	41,9	41,7	50,0
11	Определено равнище на политическата	32,8	34,6	40,9	25,8	33,3	33,3

	корупция е необходимо зло за правителството.						
12	Хора като мен могат да допринесат твърде малко за подобряването на световното мнение за България	32,8	23,1	27,3	25,8	41,7	33,3
		43,0	43,2	42,8	42,7	51,4	35,2

Графика № Безсилие пред обществената реалност

Увереността, че човек може да повлияе на обществената система се запазва на едно равнище при трудово активните възрастови групи, за да спадне неочаквано при групата на 51-60 годишните. По същия начин равнището на чувството за безсилие нараства при същата възрастова група.

Данните влизат в противоречие с житейския опит, според който именно групата на 51-60 годишните е стигнала върха на своето професионално израстване, заела е най-важните постове в управлението, икономиката и културата и влияе най-много на общественото развитие.

Обяснението на тези данни изисква по-задълбочено изследване. Можем да предложим само спекулативното обяснение, че групата на 51-60 годишните изживя най-тежко прехода. Преди 15 години тези хора вече са имали някакво положение в обществото и са се движили към максимума на своите кариери, когато настъпила в обществото промяна е пресякла развитието им, объркала я очакванията им. Много от тях са загубили постигнатото и е трябвало да започват отначало, без да успеят да възстановят предишните си статуси в обществото. Отзовали се в едно различно общество, в което не могат да приложат предишните си знания и умения, повечето от хората на тази възраст се чувстват неспособни да разберат новата социална реалност и се чувстват безсилни пред нея.

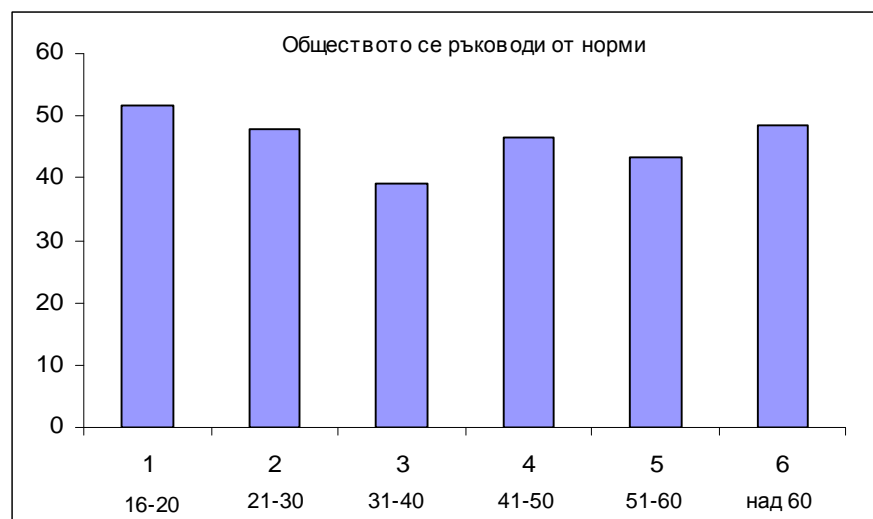
ОТСЪСТВИЕ НА НОРМИ

Положителни отговори

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	За да са успешни стачните действия, стачниците не трябва да прибегват до насилие	73,8	64,1	54,5	58,1	83,3	50,0
2	Когато си вършиш добре работата, можеш да бъдеш повишен и без да се подмазваш на	70,5	67,9	45,5	54,8	58,3	50,0

	началниците						
3	За да получиш добре платена работа трябва искрено да опишеш, без да преувеличаваш, способностите си (постиженията си)	67,2	62,8	59,1	54,8	50,0	66,7
4	Един честен продавач, разкриващ предимствата и недостатъците на стоките, ще бъде по-търсен от потребителите и ще си осигури по-добър доход.	60,7	46,2	59,1	54,8	58,3	66,7
5	Можеш да имаш успешен бизнес и без да правиш компромиси с моралните си ценности.	54,1	55,1	36,4	38,7	75,0	33,3
6	Способностите на човека са решаващи при заемането на държавна длъжност.	55,7	43,6	40,9	45,2	25,0	50,0
7	Тези които са избрани на обществена служба, служат на обществените интереси	41,0	48,7	31,8	45,2	25,0	50,0
8	Човек трябва да притежава високи морални ценности, ако иска да успее в политиката и да участва в правителството на страната.	41,0	30,8	50,0	48,4	33,3	50,0
9	Успехът в бизнеса и политиката може да се постигне и без да се търси подкрепа от влиятелни хора.	31,1	39,7	22,7	35,5	58,3	33,3
10	Хората, които избираме на обществените длъжности са достатъчно морални, за да не дават празни обещания.	37,7	35,9	9,5	41,9	25,0	50,0
11	Вестниците могат да привлекат читатели и без да представят новините като по-сензационни, отколкото те са всъщност.	34,4	30,8	22,7	35,5	66,7	33,3
	Среден процент	51,6	47,8	39,3	46,6	43,2	48,5

Графика № Обществото се ръководи от норми

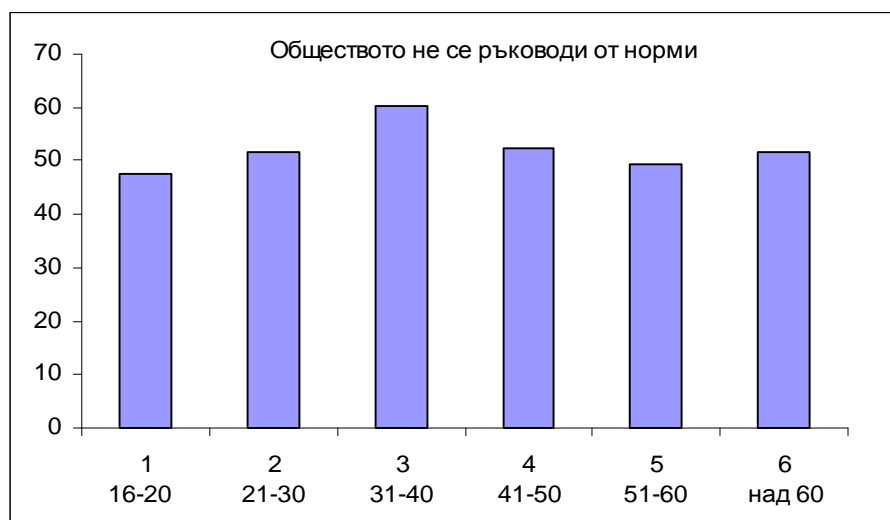

Отрицателни отговори

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Вестниците са принудени да представят новините като по-сензационни, отколкото те са, за да печелят читатели.	63,9	69,2	72,7	54,5	33,3	66,7
2	За да те изберат на обществена длъжност,	59,0	64,1	90,5	58,1	75,0	50,0

	трябва да направиш обещания, които не смяташ да изпълниш.						
3	Без подкрепата на влиятелни хора не можеш да имаш успех нито в бизнеса, нито в политиката.	68,9	60,3	77,3	64,5	41,7	66,7
4	На хората в правителството им се налага да премълчават голяма част от случващото се зад кулисите, ако искат да задържат постовете си.	59,0	67,9	50,0	51,6	66,7	50,0
5	Тези които са избрани на обществена служба, първо защитават своите интереси и после служат на обществените интереси.	57,4	51,3	68,2	54,8	75,0	50,0
6	Връзките" са много по-важни от способностите при заемането на държавна длъжност	44,3	56,4	59,1	54,8	75,0	50,0
7	Успешният бизнес винаги е свързан с нарушение на моралните ценности.	45,9	44,9	63,6	61,3	25,0	66,7
8	За да си осигури добър доход, един продавач е принуден да убеждава купувачите в добрите качества на стоките.	37,7	51,3	40,9	45,2	41,7	33,3
9	За да получиш добре платена работа трябва да преувеличиш способностите си (постиженията си)	32,8	35,9	40,9	45,2	50,0	33,3
10	За да получиш повишение се изисква известна степен на "подмазване"	29,5	32,1	54,5	45,2	41,7	50,0
11	За да са успешни стачните действия, е необходима употребата на насилие	24,6	34,6	45,5	41,9	16,7	50,0
		47,5	51,6	60,3	52,5	49,3	51,5

Графика № Обществото не се ръководи от норми

По въпроса за нормите, различията между поколенията не са много големи. Все пак, най-много вярват в наличието на норми най-младото и най-старото поколение. Най-обезверени, че има някакви норми, които да управляват обществото ни се средните поколения, което навлизаха в живота именно в годините, когато нормите на социалистическото общество се рушаха, а нови нямаше.

АНОМИЯ

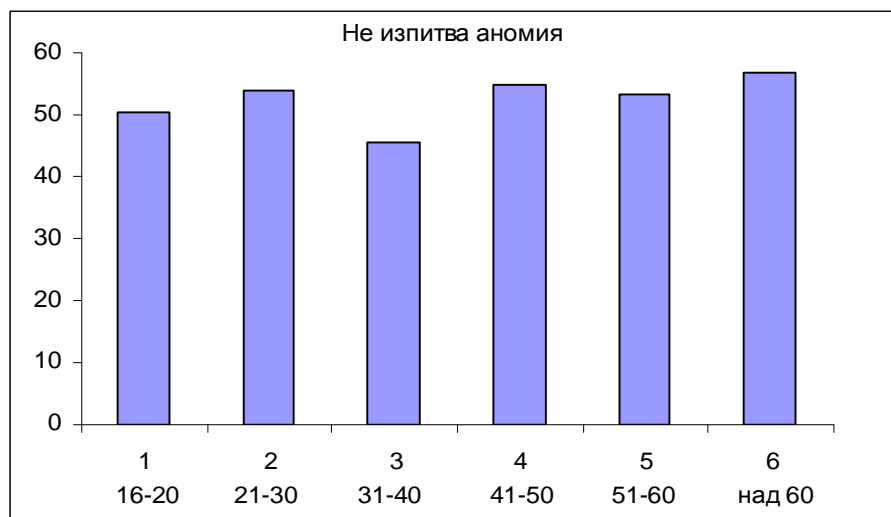
Положителни отговори

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Убеден съм, че децата ни ще имат по-добро бъдеще	63,9	67,9	77,3	67,7	91,7	100,0
2	Знам, че мога да разчитам на някои хора.	67,2	60,3	68,2	74,2	66,7	50,0
3	Младите могат да правят планове за бъдещето, защото обществото ни се развива стабилно.	50,8	64,1	45,5	54,8	66,7	50,0
4	Икономическото положение на повечето хора на средно равнище в нашето общество се подобрява	34,4	47,7	18,2	32,3	16,7	33,3
5	Убеден съм, че държавната администрация обръща внимание на писмените оплаквания на хората.	36,1	29,5	18,2	45,2	25,0	50,0
	Общо	50,5	53,9	45,5	54,8	53,4	55,7

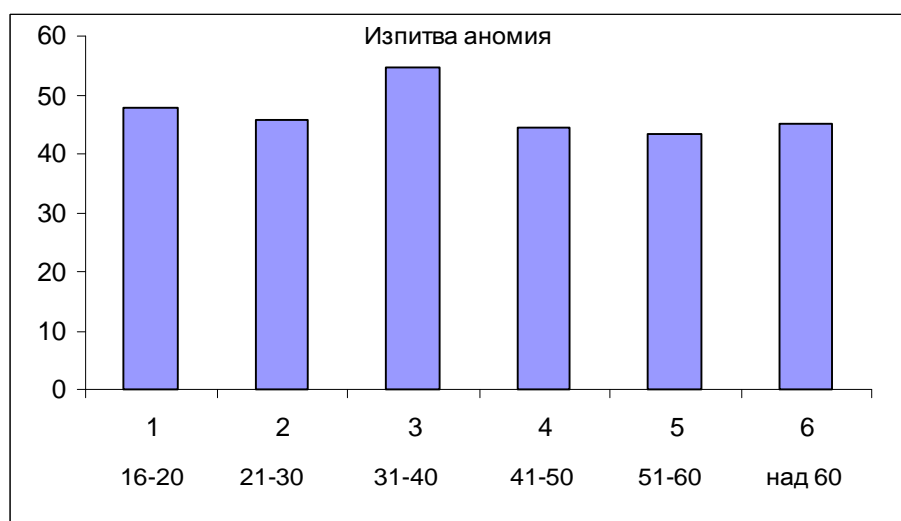
Отрицателни отговори

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Няма особен смисъл да пишем до държавните чиновници, защото те рядко се интересуват от проблемите на хората.	62,3	70,5	81,8	54,8	75,0	50,0
2	Независимо какво говорят някои положението на повечето хора на средно ниво се влошава	65,6	50,0	81,8	67,7	67,7	66,7
3	В наши дни човек трябва да живее ден за ден и да не прави планове за бъдещето.	45,9	35,9	54,5	41,9	33,3	59,0
4	В днешно време не знаеш на кого може да разчиташ.	32,8	39,7	31,8	25,8	33,3	50,0
5	Едва ли е честно да създаваме деца като се има предвид какво се очертава да е бъдещето.	32,8	32,1	22,7	32,3	8,3	0,00
	Общо	47,9	45,6	54,5	44,5	43,5	45,1

Графика № Не изпитва аномия

Графика № Изпитва аномия

Отново виждаме, че средното поколение (31-40 годишните) са най-аномични, докато при другите възрастови групи равнището на аномия е почти еднакво

СТАТУСНА ОРИЕНТАЦИЯ

Данните показват, че статусната ориентация много по-малко се влияе от отчуждението и аномията, отколкото от възрастта. Младите поколения, които активно градят кариера, са по-склонни да поемат риск и да жертват изискванията на груповия и семеен живот. С нарастване на възрастта, се усилва стремежът към спокойствие и ценностните на семейството и групата започват да се ценят повече. Най-възрастните отново се връщат

към една индивидуалистична ориентация, но в повечето случаи тяхната кариера вече е завършила.

Все пак не е излишно да се знае, че ако ви трябва служител за рискова работа, свързана с висока индивидуалистична ориентация и ако няма подходящ млад човек, хората след 60-те години са също подходящи.

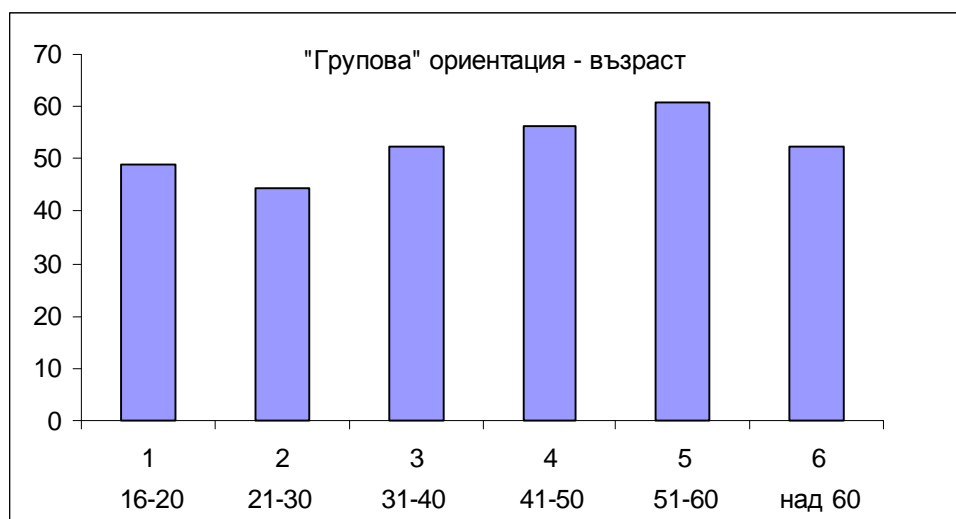
“Групова” кариера

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Бих отказал предложение за работа, която може да се окаже решаваща за кариерата ми, ако разбера, че хората, които ме наемат, търсят някого, за да прокарва техните идеи.	45,9	52,6	13,4	71,0	75,0	50,0
2	Вероятно бих отказал работно място, което би ограничило свободата ми да изразявам политическите си убеждения.	31,1	48,7	40,9	45,2	33,3	66,7
3	Това, което може да спре професионалното ми израстване е нарастващата отговорност на по-високите постове.	32,8	23,1	22,7	45,2	50,0	33,3
4	Не бих приел бърза кариера, ако има опасност да се отзова изведнъж в нов колектив, където ще ме възприемат като чужд.	34,4	19,2	45,5	58,1	41,7	33,3
5	Наистина предпочитам да се установя сигурно в дадена организация, отколкото да се възползвам от всяка възможност за изкачване нагоре.	41,0	25,6	40,9	51,6	66,7	16,7
6	Не приемам професионалната мобилност като средство за натрупване на опит.	34,4	20,5	36,4	58,7	41,7	33,3
7	Някой може и да е искрен, когато твърди, че не се стреми да напредва в кариерата.	42,6	39,7	54,5	32,3	58,3	50,0
8	Не бих полагал усилия за да се харесам на хората, от които зависи кариерата ми.	50,0	46,2	54,5	41,9	25,0	0,00
9	Това, че някой дълго време се е задържал на нисък пост не означава, че в даден момент не би могъл да направи забележителна кариера.	65,6	64,1	72,7	54,8	58,3	83,3
10	Независимо колко е голямо повишението не бих го приел, ако застрашава здравето ми.	77,0	76,9	86,4	74,2	100,0	83,3
11	Нямам нищо против да заемам не особено престижна длъжност, стига тя да ми гарантира спокойствие на духа.	50,8	39,7	50,0	51,6	66,7	66,7
12	Най-вероятно бих отказал значителен напредък в кариерата, ако той е с цената на дълги отсъствия от семейството.	68,9	65,4	81,8	67,7	83,3	83,3
13	Напредването в кариерата не може да компенсира радостта от отглеждането на собствени деца.	62,3	56,4	81,8	80,6	91,7	80,0
		49,0	44,5	52,4	56,4	60,9	52,3

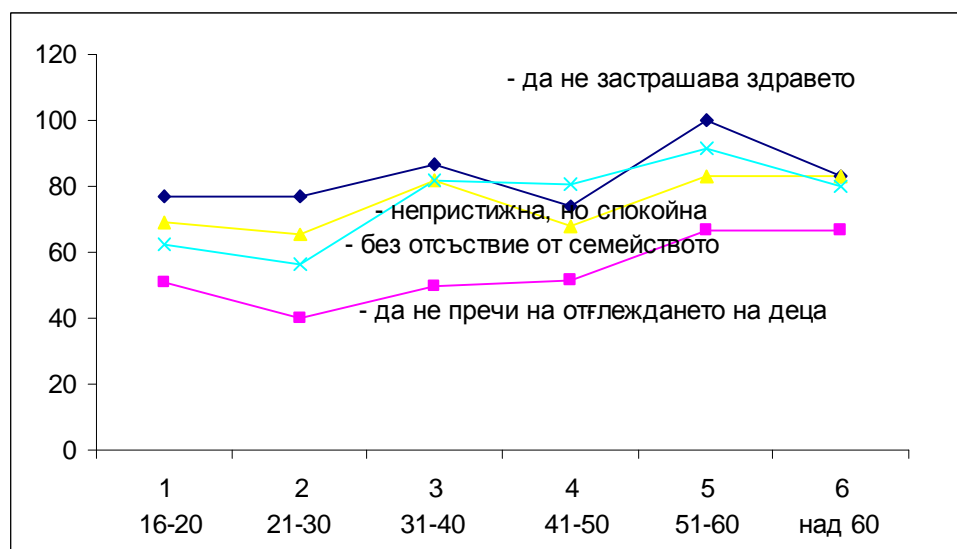
На графиките ясно се вижда, че с нарастването на възрастта се усилва и груповата ориентация. Нараства желанието за сигурност и се отдава предпочитание на такива ценности като семейството и децата, пред правенето на кариера. Прави впечатление, че най-младата група (16-20 г.) има по-висока групова ориентация от следващата възрастова група (21-30 г.) Тъй като групата на 21-30 годишните е тази,

която най-активно гради кариера, тя е принудена да се откаже от някои от първоначалните си нагласи и ценности в името на професионалния успех.

Графика № Групова ориентация - възраст

Графика № Влияние на отделните фактори върху груповата ориентация

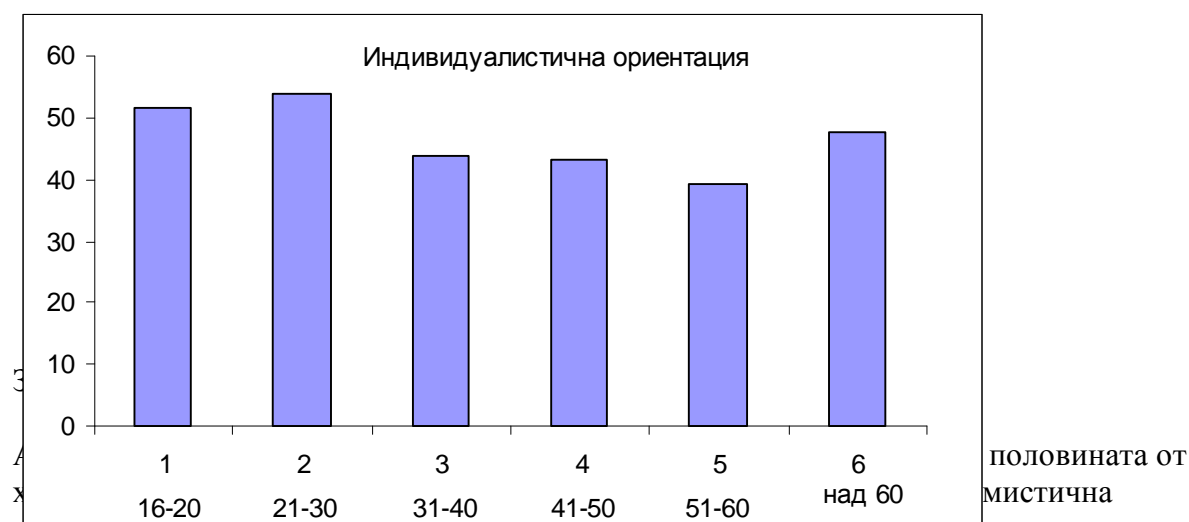
«Индивидуална» кариера»

		16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Над 60
1	Готов съм да прокарам чужди идеи стига това да помогне за кариерата ми.	52,5	47,4	27,3	29,0	25,0	50,0
2	Не бих отказал добра работа, дори да трябва да премълчавам политическите си убеждения.	68,9	50,0	59,1	54,8	66,7	33,3
3	Страхът от нарастващата отговорност на по-високите постове не би ме спрял в правенето на кариера.	63,9	75,6	77,3	54,0	50,0	66,7
4	Няма да се притеснявам, че ще ме възприемат като чужденец в новия колектив, ако направя	65,6	78,2	64,5	41,9	58,3	66,7

	бърза кариера и попадна сред нови хора.						
5	Не бих позволил приятелските ми връзки на работното ми място да ме спрат, да се преместя на по-добра работа.	59,0	73,1	59,1	48,4	33,3	83,3
6	Повече или по-малко винаги съм имал дългосрочен план за развитието си и затова приемам професионалната мобилност като един от начините за трупане на опит.	63,9	78,2	63,6	38,7	58,3	66,7
7	Човек, който твърди, че не се стреми да напредне в кариерата си, се опитва да излъже себе си или останалите.	54,1	57,7	45,5	67,7	41,7	50,0
8	Струва си да положиш големи усилия, за да си създадеш добро име сред хората, от които зависи кариерата ти.	73,8	52,6	45,5	58,1	75,0	100,0
9	Обикновено, ако някой се задържи прекалено дълго на нисък пост, той най-вероятно няма да постигне нищо особено, дори да го повишат.	32,8	33,3	27,3	45,2	41,7	16,7
10	Готов съм да рискувам здравето си в името на кариерата.	21,3	21,8	13,6	25,8	0,00	16,7
11	Вместо спокойна, но непрестижна длъжност предпочитам напрегната, но престижна работа.	45,9	59,0	50,0	48,4	33,3	33,3
12	В името на кариерата си съм готов да отделям по-малко време на семейството си.	31,1	33,3	18,2	32,3	16,7	16,7
13	Човек трябва да остави настрана създаването на деца за известно време, ако иска да е готов да се възползва от възможностите за напредване в работата.	37,7	41,0	18,2	16,1	8,3	20,0
		51,6	53,9	43,7	43,1	39,1	47,7

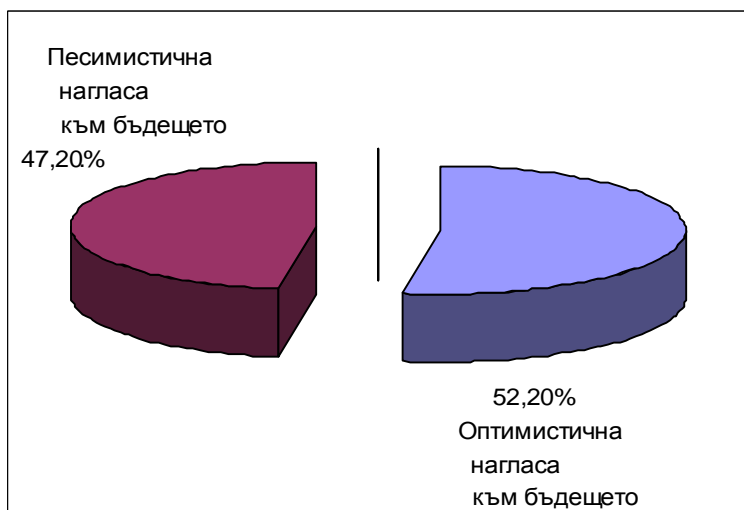
Данните и тук се съгласуват с житейския опит. Най-индивидуалистично са ориентирани първите две възрастови групи, след което индивидуалистичната ориентация спада, за да нарасне отново след 60-те години, когато семейството е престанало да играе голяма роля в живота на възрастните.

Графика № Индивидуалистична ориентация – възраст

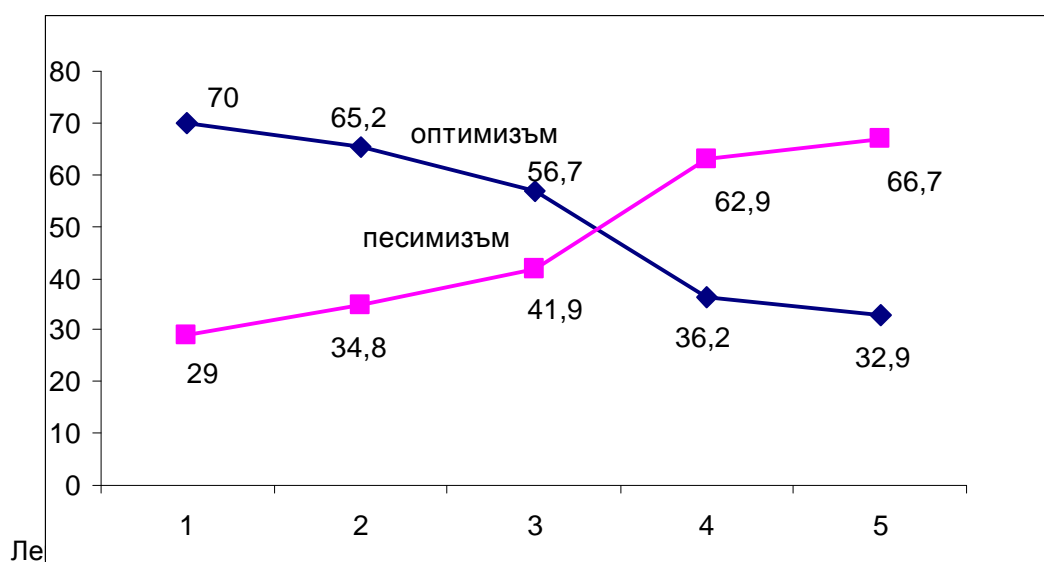
позиция, можем да кажем, че малко повече от половината от изследваните не изпитват отчуждение и имат оптимистични нагласи към бъдещето.

Графика № Нагласи към бъдещето

В действителност, ако се вгледаме по-внимателно в данните ще разберем, че картината е по-сложна. Всъщност няма човек, който да не е поразен от симптомите на отчуждението, но в различна степен при различните аспекти на отчуждение. Многомерният модел на отчуждението ни позволява да видим явлението като сложен и неравномерен процес. Едни хора повече са обхванати от безсилие и аномия, други от липсата на вяра в социалните норми. Едни преживяват по-тежко политическото устройство, което не отговаря на разбиранията им за демокрация, други икономическите ограничения. Но всички тези случаи свидетелстват за многостранно, разнообразно и посевместно отчуждение.

Графика № Аномия

Оптимизъм	Песимизъм
1. Децата ще имат по-добро бъдеще	1. Не трябва да имаме деца

2. Мога да разчитам на някои хора	2. На никого не можеш да разчиташ
3. Младите могат да правят планове	3. Трябва да се живее ден за ден.
4. Икономическото положение на повечето хора се подобрява	4. Икономическото положение на повечето хора се влошава.
5. Администрацията обръща внимание на оплакванията	5. Администрацията не обръща внимание на оплакванията

Онова, което продължава да крепи българина в тази тежка аномична действителност е вярата му в по-доброто бъдеще на децата му и опората, която намира в роднинските и приятелски отношения.

Литература:

1. Дюркем Е., Самоубийството, София, 1999 г.
2. Маркс К.М. и Енгелс В.Ф., Избрани съчинения, София, 1956.
3. Маркузе Х., Ерос и цивилизация, София, 1993.
4. Хегел Г. Ф., Феноменология на духа, София, 1973,
4. Alienation: the Cultural Climate of Our Time. New York, 1964; Vol. 1—2;
5. Alienation: a Casebook. New York, 1969
6. Artur G. Neill and Solomon Rettingp Multidimensionality of alienation, *American Sociological Review*, (August, 1976) pp. 56 - 65
7. Bronislaw Malinowski, Magic, Science, and Religion, Garden City, N. Y.: Doubleday Anchor Books, 1954, pp. 17-92.
8. Dorothy L. Meier and Wendell Bell, "Anomia and Differential Access to the Achievement of Life Goals," *American Sociological Review*, 24 (April, 1959), pp. 189-202
9. Edward L. McDill, "Anomie, Authoritarianism, Prejudice and Socio-Economic Status: An Attempt at Clarification," *Social Forces* 39 (March, 1961), pp. 239-245,
10. Elmer L. Struening and Arthur H. Richardson, "A Factor Analytic Exploration of the Alienation, Anomia and Authoritarianism Domain," *American Sociological Review*, 30 (December, 1965), pp. 768-776,
11. Geyer R.F. Alienation Theories. Oxford, 1980.
12. Herbert Aptheker (ed.), Marxism and Alienation: A Symposium, New York: Humanities Press, 1965.
13. Herbert Marcuse, Reason and Revolution, New York: Oxford, 1941
14. Max Weber, Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, London: Allen and Unwin, 1930,
15. Melvin Seeman, "On the Meaning of Alienation," *American Sociological Review*, 24 (December, 1959), pp. 783-791.

.

.